

ANTROPOLOJİ

ŞİDDETİN
ARKEOLOJİSİ
İlkel Toplumlarda Savaş
Pierre Clastres

Sarp Tuna çevirisiyle

1934 yılında dünyaya gelen Fransız antropolog ve etnolog PIERRE CLASTRES, siyasal antropoloji alanına yaptığı katkılarla ve Paraguay'daki saha araştırmalarına dayanarak geliştirdiği devletsiz toplumlar kuramıyla tanınmaktadır. Felsefe ve edebiyat eğitiminin ardından, 1950'li yıllarda Claude Levi-Strauss ve Alfred Metraux'yla birlikte antropoloji çalışmalarına yönelen Clastres, hiyerarşik Batı toplumlarına alternatif olarak gördüğü, gücün temerküz etmesine izin verilmeyen yerli toplulukların örgütlenişini araştırdı. 1977 yılında yaşamını yitiren Clastres, *Devlete Karşı Toplum*, *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu* ve *Şiddetin Arkeolojisi* adlı eserleriyle tanınmaktadır.

Şiddetin Arkeolojisi: İlkel Toplumlarda Savaş

Pierre Clastres

Özgün Adı | *Archéologie de la violence: La guerre dans les sociétés primitives*

Çeviren | Sarp Tuna

Nora Kitap | 69 | Edebiyatdışı • Antropoloji

Editör | Funda Serin

Redaksiyon | Mehmet Fahrettin Biçici

Son Okuma | Ahmet Öz

Kapak Tasarımı | Cem Özcan

Sayfa Düzeni | Tülay Malkoç

1. Baskı | Aralık 2017

ISBN | 978-975-2473-39-3

Copyright © Editions de l'Aube, 2010

Türkçe Yayın Hakkı © Nora Kitap, 2017

Türkçe Çeviri Hakkı © Sarp Tuna, 2017

Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır
Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Nora Kitap, Kırmızı Tazı Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin tescilli markasıdır.

NORA KİTAP

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sok. Osmanlı İş Merkezi 18/9

Beyoğlu/İstanbul

Tel: 0212 222 10 66 - 243 30 73 Faks: 0212 222 46 16

Sertifika No: 32464 info@norakitap.com

MY Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti

Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sk. No: 8/F Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0212 674 85 28

Sertifika No:34191

ŞİDDETİN ARKEOLOJİSİ

İlkel Toplumlarda Savaş

Pierre Clastres

Çeviren: Sarp Tuna

Son birkaç on yıl boyunca yazılmış ilkel toplumları [*sociétés primitives*] betimlemeye ve onların işleyiş biçimlerini anlamaya yönelik çok sayıdaki etnografi çalışmasını düşünelim: konu (nadiren) şiddete geldiğinde, genelde toplumların şiddeti hangi ölçüde denetlemeye, kurallara bağlamaya, törenselleştirmeye, kısacası, en aza indirmeye veya ortadan kaldırmaya çalıştığı gösterilmek istenir. Şiddetten, daha çok ilkel toplumlarda uyandırdığı dehşeti göstermek, ilkel toplumların son tahlilde şiddet karşıtı olduğunu vurgulamak amacıyla bahsedilir. Dolayısıyla, çağdaş etnoloji çalışmalarının neredeyse hiçbirinin, şiddetin hem en güçlü hem en kolektif, hem en has hem en toplumsal biçimi olan savaş hakkında kafa yormadığını fark etmek şaşırtıcı değildir. Bunun sonucunda, etnolojik söyleme veya daha doğrusu ilkel savaş hakkında etnolojik bir söylemin bulunmamasına bağlı kalan meraklı okuyucu veya sosyal bilimler araştırmacısı, haklı olarak, (birkaç ikincil tanıklığın dışında) şiddetin Yabanilerin [*Sauvages*] toplumsal ufkunda yer almadığı, ilkel toplumsal varlığın silahlı çatışmanın dışında konumlandığı, savaşın ilkel toplumların normal ve alışılmış işleyişinde yeri olmadığı sonucuna varacaktır. Savaş böylece etnolojik

söylemin dışında bırakılmış olur; savaş hakkında düşünmek, ilkel toplumlar hakkında düşünmenin zorunlu koşulu olmaktan çıkar. Burada elbette ki asıl soru, bu bilimsel söylemin anlamayı hedeflediği toplum biçimi hakkında gerçeği söyleyip söylemediğidir. Öyleyse bir süreliğine bu söylemi dinlemeyi bırakıp onun bahsettiği gerçekliğe gözlerimizi çevirelim.

Bilindiği gibi, bundan böyle Yabaniler olarak anılacak topluluklarla Batı'nın ilk defa karşılaşmasına Amerika'nın keşfi vesile olmuştur. Avrupalıların o zamana kadar gördüklerinden tamamıyla farklı bir toplum biçimiyle ilk karşılaşmalarıydı bu; kendi geleneksel toplumsal varlık temsillerinde yer alamayacak kadar farklı bir toplumsal gerçeklik hakkında düşünmeleri gerekiyordu. Bir başka deyişle, Yabanilerin dünyası Avrupa düşüncesi için kelimenin tam anlamıyla akıl almaz bir şeydi. Bu hakiki epistemolojik imkânsızlığın nedenlerini incelemenin yeri burası değil: Bu nedenler, bütün Batı uygarlığı tarihinin bir uzantısı olarak, bir insan toplumunun ne olduğu ve ne olması gerektiği hakkında, Avrupa siyasi düşüncesinin Yunan şafağından, *polis**'ten ve Heraklitos'un fragmanlarından beri dile getirdiği katiyetle ilgilidir. Yani toplumun bu temsili, toplumun dışındaki "Tek" figüründe, siyasal mekânın [*espace*] hiyerarşik yapısında, şefin, kralın veya despotun komuta işlevinde cisimleşmeliydi: toplum ancak efendi ve tebaası olarak bölünmüşse toplumdur. Bu toplumsal görüşten, bölünme özelliği göstermeyen insan topluluğunun bir toplum olarak de-

* Antik Yunan'da şehir devletlerine ve bunları oluşturan özgür ve özerk yurttaşlar topluluğuna verilen isim.—çn

ğerlendirilemeyeceği sonucu çıkar. Peki ya Yeni Dünya'nın kâşiflerinin Atlantik kıyılarına yaklaştıklarında gördükleri kimlerdi? 16. yüzyılın tarihçilerine göre, "İnançsız, yarasız, kralsız insanlar". Sebebi de belliydi; doğal durumlarında kalmış bu insanlar, toplumsal duruma henüz erişememişlerdi. Brezilya Yerlileri hakkındaki bu fikrin etrafında oluşan neredeyse kusursuz oybirliğini yalnızca Montaigne'in ve La Boétie'nin muhalif sesleri bozmaktaydı.

Fakat konu Yabanilerin geleneklerini betimlemeye geldiğinde böylesi bir fikir birliğinden bahsedilemez. Kâşiflerin ve misyonerlerin, tüccarların ve bilgin seyyahların hepsi, 16. yüzyıldan dünyanın fethinin (yakın zamandaki) bitimine kadar tek bir nokta üzerinde hemfikirdiler: Amerikalı (Alaska'dan Tierra del Fuego'ya) ya da Afrikalı olsun, Sibiryaya bozkırlarının veya Melanezya adalarının yerlileri, Avustralya çöllerinin göçebeleri, Yeni Gine ormanlarının yerleşik çiftçileri olsun, ilkel halklar her zaman savaşa tutkuyla bağlı insanlar olarak takdim edildiler; Avrupalı gözlemcilerin dikkatini istisnasız çeken şey onların bu savaşçılık özelliği idi. Vakayinamelerin, gezi yazılarının, Katolik ve Protestan papazların, askerlerin ve kaçakçıların raporlarının oluşturduğu devasa belgeler yığınının betimlediği kültürlerin sonsuz çeşitliliği içinde mütemadiyen öne çıkan bir imge vardı: savaşçı imgesi. İlkel toplumların şedit toplumlar, bunların toplumsal varlığının da savaş-için-varlık olduğu yönünde sosyolojik bir çıkarımın yapılması için yeterince baskın bir imgeydi bu.

Yerli kabilelerin hayatını uzun yıllar boyunca paylaşmış olanlar da dahil, bire bir tanıkların, her iklimde ve yüzyıllar

boyunca edindikleri izlenim işte buydu. Farklı ülkelerden ve dönemlerden halklara ilişkin bu yargılara dair bir antoloji oluşturmak kolay, bir o kadar da faydasız bir iş olacaktır. Yabanilerin saldırgan yapıları hemen her zaman sert bir biçimde yargılanmıştır: en çok komşularıyla savaşmakla, yenilgilerinin öcünü almakla veya zaferlerini kutlamakla ilgilenen bu insanları nasıl Hristiyanlığa devşirmeli, medenileştirmeli? Onları çalışmanın ve ticaretin erdemlerine nasıl ikna etmeli? 16. yüzyılın ortasında, Fransız ve Portekizli misyonerlerin Brezilya kıyılarındaki Tupi Yerlileri hakkındaki görüşleri, daha sonra kurulacak tüm benzer söylemleri bir bakıma öngörür ve teksif eder yapıdaydı: “Şu kabileler birbirleriyle durmadan savaşmasalardı, ülkede nüfus fazlalığı olurdu.” Toplum kuramcılarının da dikkatini çeken, her şeyden önce, savaşın ilkel halkların hayatlarındaki bariz egemenliği idi. Thomas Hobbes, ona göre Devletli toplumun durumuyla eş anlamlı olan Toplumsal durumun karşısına, gerçek olmayan ancak mantıksal bir figürü, *doğal durum*’undaki insanı koymuştu. İnsanların toplum halinde, yani “herkesi hizaya getiren ortak bir iktidarın yönetiminde” yaşamaya başlamadan önceki haliydi bu. Peki insanların doğal durumunun ayırt edici özelliği nedir? “Herkesin herkesle savaş halinde olması”ydı. Ancak, medeni Devlet düşünürünün savunduğu davanın gerekleri için uydurmuş olduğu, herkesi herkesle karşı karşıya getiren bu soyut adamların savaşı, bu muhayyel savaş, hiçbir şekilde ilkel toplumdaki savaşın ampirik, etnografik gerçekliğini yansıtmıyor, diye düşünebiliriz. Bu mümkün; ancak Hobbes, sarıh bir referanstan yaptığı çıkarımın sağlamlığını somut bir

gerçekliğe; insanın doğal durumunun yalnızca bir filozofun soyut kavramı değil, yeni keşfedilmiş halkların gözlemlenebilir hali olduğuna gönderme yaparak gösterebildiğine inanıyordu. “Böyle bir dönemin ve bunun gibi bir savaş durumunun hiç yaşanmadığı düşünülebilir. Ben de esasen bu durumun dünyanın her yerinde bu ölçüde vâki olmadığını düşünüyorum. Fakat günümüzde insanların bu şekilde yaşadığı birçok yer var. Aslında Amerika’nın birçok bölgesinde, yabanilerin, barışıklığın doğal hazların doyurulmasına bağlı olduğu küçük aile yönetimleri dışında, hiçbir yönetim biçimine sahip olmadıklarını görüyoruz; bugün bile, yukarıda bahsettiğim neredeyse hayvani durumda yaşamaktadırlar.”¹ Hobbes’un Yabanileri böyle rahatlıkla küçümsemesi bizi çok da şaşırtmamalı, çünkü bunlar çağının kabul gören fikirleriydi (Montaigne ve La Boétie’nin reddettiğini hatırlatalım); Hükümete, devletsiz bir toplum, toplum değildir; dolayısıyla Yabaniler toplumsal olanın dışında kalmakta, herkesin herkesle savaşının hüküm sürdüğü doğal durumda yaşamaktadırlar. Hobbes, Amerikalı Yerlilerin son derece savaşçı olduklarını bildiğinden, onların somut savaşlarında kendi kesin fikrinin çarpıcı doğrulamasını görüyordu: Devletin yokluğu savaşın genelleşmesine yol açmakta ve toplumun kurulmasını imkânsızlaştırmaktadır.

Yabanilerin dünyası = savaşın dünyası denklemi, “sahada” sürekli doğrulanıyor, ilkel toplumun halk ve entellektüellerce yapılan tüm tasvirlerinde yer buluyordu. Böylelikle bir başka İngiliz filozof Spencer ise, *Sosyolojinin İlkeleri*’nde şöyle yazar: “Yabanilerin ve barbarların hayatlarında,

¹ Hobbes, *Léviathan*, Sirey, s. 125.

baskın olaylar savaşlardır.” Bu sözler sanki, ondan üç yüzyıl önce Brezilyalı Tupinambaları anlatan cizvit rahibi Soares de Souza’nın sözlerinin yankısı gibidir: “Tupinambalar çok savaşçı olduklarından, bütün zamanlarını rakipleriyle nasıl savaşacaklarını düşünmekle geçirirler.” Peki savaşma tutkusu, sadece Yeni Dünya’nın yerlilerinin tekeline miydi? Asla. Eski bir eserinde² ilkel toplumlarda savaşın nedenleri ve işlevleri hakkında düşünen Maurice R. Davie, döneminin etnografya çalışmalarının bu konuda topladığı örnekleri sistimli bir biçimde düzenler. Titiz araştırmasının sonucunda, çok nadir istisnalar (Kuzey Kanada ve doğusundaki Eskimolar) hariç hiçbir ilkel toplumun şiddetten yoksun olmadığı; üretim biçimleri, teknik-ekonomik sistemleri veya ekolojik çevreleri ne olursa olsun hepsinin, silahlı çatışmada taraf olmuş her topluluğun kendi varlığını doğrudan harekete geçirerek savaşa dönüşen şiddeti tanıdığı ve reddetmediği ortaya çıkar. Bu durumda, ilkel toplumun, ilkel sosyolojinin dolaysız verisi olarak *evrensel* bir boyut kazanan, savaş hakkında düşünmeden kavranamayacağı fikri iyice yerleşmiş görünmektedir.

Savaşçılık olgusunun bu devasa varlığı karşısında çağımız etnolojisi tabir caizse sessiz kalmaktadır; en yeni etnoloji çalışmaları için şiddet ve savaş, sanki yalnızca onları defetmek için başvurulmuş yöntemlerde yaşamaktadır. Bu sessizlik neden kaynaklanır? Birinci neden, kesinlikle, etnologların ilgilendikleri toplumların günümüzdeki yaşam koşullarıdır. Bugün artık dünyanın hiçbir yerinde, tamamıyla özgür, özerk, “beyaz”ların sosyo-ekonomik düzeniyle ilişkisi olmayan bir

2 M. R. Davie, *La Guerre dans les sociétés primitives*, Payot, 1931.

ilkel toplum kalmadığını iyi biliyoruz. Bir başka deyişle, bir etnoloğun artık, onları tanımlayan ve destekleyen geleneksel güç oyununun özgür akışında devam etmesine mahal verecek ölçüde yalıtılmış toplumları izleme fırsatı yoktur: İlkel savaş görünmezdir, çünkü savaşçısı kalmamıştır. Bu konuda, Amazon'daki Yanomamilerin durumu benzersizdir: Dünyadaki son büyük ilkel toplum olan bu Yerlilerin ezeli yalıtılmışlığı, onlara, günümüze dek sanki Amerika hiç keşfedilmemiş gibi yaşama olanağı sağlamıştır. Bu sebeple onlarda savaşın her yerde ve her zaman hazır bulunuşu gözlemlenebilir. Fakat bu, bazılarının yaptığı gibi, sansasyonellik arayışının güçlü bir sosyolojik mekanizmayı anlama dirayetini gölgede bıraktığı, karikatürize edilmiş tablolar çizmek için bir sebep değildir.³ Kısacası, eğer etnoloji savaştan bahsetmiyorsa bunun nedeni, ondan bahsetmeye gerek olmamasıdır; ilkel toplumlar araştırma nesnesi haline geldiklerinde, halihazırda dağılma, yıkım ve ölüm yoluna girmişlerdir bile. Hal böyleyken savaşçı diriliklerini nasıl özgürce gösterebilirler?

Ama belki de tek neden bu değildir. Seçtikleri bir toplum üzerine çalışırken etnologların yanlarında, aslında yalnızca not defterlerini ve kayıt cihazlarını değil, aynı zamanda, ilkel toplumların toplumsal varlığı hakkındaki ve buna ek olarak, bu toplumlarda şiddetin konumu, şiddeti doğuran nedenler ve şiddetin bıraktığı etkiler hakkındaki önceden edindikleri görüşleri de getirdiklerini varsayabiliriz. İlkel toplumlara dair hiçbir genel teori, savaşı dikkate almaktan feragat edemez. Savaş hakkındaki söylem, toplum hakkındaki söylemin bir

³ Bkz. N. A. Chagnon, *Yanomamö. The Fierce People*, Holt, Rinehart and Winston, 1968.

parçası olmakla kalmaz, ona anlamını da atfeder: Savaş düşüncesi toplum düşüncesinin ölçüsüdür. Bu yüzden, günümüz etnolojisinin şiddet hakkında bir fikir yürütmemesi, ilk olarak, Yabanilerin özgürlüklerini kaybetmeleri sonucunda barışçılığa zorlanmaları ve dolayısıyla savaşın tümünden ortadan kalkmasıyla, ama ayrıca, savaşı ilkel toplumların toplumsal ilişkileri alanından çıkaran türden bir sosyolojik söylemin benimsenmesiyle açıklanabilir. Bu durumda elbette ki böyle bir söylemin ilkel toplumun gerçekliğine uyup uymadığı sorusu akla gelir. Bu gerçekliği araştırmadan önce, ilkel toplum ve savaş hakkındaki kabul gören söylemi, kısaca da olsa ortaya koymamız uygun düşer. Bu heterojen söylem, temelden üç büyük kola ayrılır: savaş hakkında natüralist söylem, ekonomist söylem ve mübadeleci söylem [*discours échangiste*].

Natüralist söylem, A. Leroi-Gourhan tarafından, *Le Geste et la Parole* [*Jest ve Söz*] isimli kitabında, özellikle de ikinci cildinin sondan bir önceki bölümünde göze çarpan bir katıyetle ifade edilmiştir: Yazar bu bölümde tartışılmaz (ve aynı zamanda oldukça tartışılır) genişlikte bir bakışla, ilkel topluma ve onu değişikliğe uğratan dönüşümlere ilişkin kendi tarihsel-etnolojik görüşlerini açıklar. Arkaik toplum ve savaşçılık olgusu arasındaki ayrılmaz birlikteliğe uygun olarak, Leroi-Gourhan'ın genel girişimi mantıken bir ilkel savaş imgelemine içerir ki bu imgelemin anlamı, tüm eseri kat eden fikirlerden ve yer aldığı bölümün başlığından da (*Toplumsal Organizma*) yeterince bellidir. Açıkça ifade edilen bu organikçi toplum görüşü, tamamen tutarlı bir biçimde, belli bir savaş fikrini çağırır ve kapsar. O halde, Leroi-Gourhan'a göre şiddet nedir? Yazarın cevabı açıktır: "Saldırgan-

lık davranışı en azından Australopithekler*den beri insan hayatının bir parçasıdır ve toplumsal örgütlenmenin evriminin hızlanması, türsel olgunlaşmamızın yavaş gelişimini hiçbir şekilde değiştirmemiştir,” (s. 237). Böylelikle bir davranış olarak saldırı, yani şiddete başvurma, insan türüne ilişiktir; onun bir uzantısıdır. Kısacası insan türünün zoolojik bir özelliği olarak şiddet, burada, indirgenemez türsel bir olgu, kökleri insanın biyolojik varlığında bulunan *doğal* bir veri olarak tanımlanmıştır. Saldırgan davranışta açığa çıkan bu özgül şiddet ne sebepsiz, ne de amaçsızdır; aksine, her zaman bir hedefe yöneliktir: “Saldırı, tüm zamanlarda, esas olarak elde etmekle ilişkili bir yöntem olarak ortaya çıkar ve ilkel insandaki ilk işlevi, saldırı ve besin elde etmeyi iç içe geçiren avlanmadır,” (s. 236). Doğal bir varlık olarak insana içkin olan şiddet böylece, bir kalıcılık ve kalıcılığı [*subsistance*] temin etme aracıdır; doğanın canlı organizmaya verdiği en önemli amacın, hayatta kalmanın bir aracı olarak belirlenir. İlkel ekonominin yağmacı ekonomisiyle bir tutulması da bundandır. İlkel insan, insan sıfatıyla saldırmaya mahkûmdur; ilkel sıfatıyla da, tabiatını ve insanlığını, artık faydalı ve kârlı hale gelmiş bir saldırganlığın teknik kodlarıyla sentezlemeye hem kadirdir, hem de kararlıdır: o bir avcıdır.

Besin edinme tekniklerinin hizmetine sunulmuş şiddet ile şiddetin bütünlüğünü korumak zorunda olduğu insanın biyolojik varlığı arasındaki bu bağlantıyı kabul edebiliriz. Peki savaşçı şiddette açığa çıkan bu özel saldırı biçimi ne-

* 4 milyon yıl önce Doğu Afrika’da gelişip 2 milyon yıl önce soyu tükenen insansı cins. —çn

rede durmaktadır? Leroi-Gourhan şöyle açıklıyor: “Avlanma ve onun eşi olan savaş arasında, ikisi de yeni ekonominin sonucu olan bir sınıfta, silahlı insanlar sınıfında yoğunlaştıkça, gitgide incelikli bir benzeşme meydana gelir,” (s. 237). İşte tek bir cümleyle toplumsal sınıfların kökeni üzerindeki gizem perdesi kalkmış oluyor: “incelikli benzeşme” ile. Avcılar, silahlı gücü elinde bulunduranlar olarak, yavaş yavaş savaşçılar haline geliyorlar ve böylece topluluğun geri kalanı üzerinde, kendi menfaatleri için siyasal iktidar uygulama araçlarına sahip oluyorlar. Uzmanlık alanı prehistorya olan, eserleri gerçekten örnek niteliğindeki bir yazarın kaleminden böylesine zayıf görüşlerin çıkmasına şaşırabiliriz. Bütün bunlar detaylı bir açıklama gerektirse de buradan çıkaracağımız sonuç bellidir: insana dair olguları analiz ederken, toplumsalı doğala, kurumsalı biyolojik olana indirgememek gerekir. İnsan toplumu zoolojiden değil, sosyolojiden neşet eder.

Savaş problemine dönelim öyleyse. Savaş, saldırganlık özelliğini, avlanmadan –besin edinme tekniğinden– alıyorsa eğer, avlanmanın bir tekrarından, “eş”inden, yeniden düzenlenmesinden ibaret olacaktır: En bayağı haliyle söylersek, Leroi-Gourhan’a göre savaş, *insan avı*’dır. Bu doğru mudur, yanlış mıdır? Bunu öğrenmek zor değil, çünkü Leroi-Gourhan’ın hakkında konuştuğunu düşündüğü günümüz ilkellerine başvurmak yeterli olacaktır. Etnografik deneyim bize ne öğretiyor? Avlanmanın amacı eğer besin elde etmekse, bunun yolunun saldırıdan geçtiği oldukça aşikâr: hayvanı yemek için öldürmek gerekir elbette. Ama öyleyse, besin temin etme tekniği olarak avlanmanın tanımına, beslenme

amacındaki başka yaşam formlarının –sadece hayvanların, etçil balık ve kuşların değil, böcekçillerin (küçük bir kuşun yutacağı sineğe saldırması vs.) de– tüm yok edici eylemlerini dahil etmek gerekir. Aslında, besin temin etmeye yönelik şiddet kullanan her teknik mantıken saldırı davranışı çatısı altında incelenmelidir; bu hususta insan avcılığı hayvan avcısından ayrıcalıklı tutmak için hiçbir sebep yoktur. Gerçekte ilkel avcılığı, başka tüm isteklerin dışarıda bırakılmasıyla – besin edinme amacı gütmeyen, yani törensel av, farklı bir alanın konusudur– harekete geçiren iştaktır. Savaşı avlanmadan temelde ayıran şey, ilkinin tamamen, ikincide bulunmayan bir özelliğe; *saldırganlığa* dayanmasıdır. Aynı okun hem bir insanı hem de bir maymunu öldürebiliyor olması, savaş ve avlanmayı aynı kefeye koymak için yeterli değildir.

Savaş saf bir saldırı ve saldırganlık davranışıdır; tam da bu yüzden savaş ve avlanmayı birbirine indirgeyemeyiz. Eğer savaş avlanmaksa, savaş insan avıdır: Avlanma da, örneğin, bizonlarla yapılan savaş olmalıdır öyleyse. Savaşın amacının her zaman besin temin etmek olduğu ve bu tip bir saldırının nesnesinin, kaderinde av hayvanı gibi yenmek olan insan olduğu varsayılmadıkça, Leroi-Gourhan'ın savaşı avlanmaya indirgemesinin hiçbir temeli kalmayacaktır. Çünkü savaş gerçekten avlanmanın “eşi” olsaydı eğer; savaşın ufku genişleşmiş yamyamlık olurdu. Bunun hiç de böyle olmadığını biliyoruz: Yamyam kabilelerde bile, savaşın amacı hiçbir zaman düşmanları yemek üzere öldürmek değildir. Bunun da ötesinde, savaş gibi bir eylemin “biyolojikleştirilmesi”, eninde sonunda, onun tam anlamıyla toplumsal boyutunun bir kenara bırakılmasına yol açar: Le-

roi-Gourhan'ın sorunlu görüşü sosyolojik olanın biyolojik olanda çözünmesine götürür; toplum bu görüşte sosyal bir organizma haline gelir ve onun hakkında zoolojik olmayan herhangi bir söylem kurma girişimi en baştan anlamını yitirir. Aksine, ilkel savaşın avlanmaya hiçbir şey borçlu olmadığını, köklerinin insanın türsel gerçekliğinde değil ilkel toplumun sosyal varlığında olduğunu, evrenselliğiyle doğaya değil, kültüre işaret ettiğini göstermek gerekiyor.

Ekonomist söylem, bir biçimde anonimdir; tek bir kuramcının belli bir eseri olmaktan ziyade, yaygın bir inancın ifadesi, sağduyunun muğlak bir kanaatidir. Bu “söylem” 19. yüzyılda, Avrupa’da yabanilik ve mutluluk fikirlerinin birbirinden ayrı düşünölmeye başlanmasından, ilkel yaşamın mutlu yaşam olduğu inancının, haklı veya haksız olarak, parçalanmasından sonra şekillenmiştir. Yani, eski söylem tamamen tersine çevrilmiştir: Yabanilerin dünyası artık, haklı veya haksız olarak, yoksulluğun ve mutsuzluğun dünyasıdır. Çok yakın zamanda, bu popüler “bilgi” sözde toplumsal bilimlerde bilimsel bir statü kazandı; akademik söyleme, akademiklerin söylemine dönüştü: Ekonomik antropolojinin kurucuları, ilkelerin yoksul olduğu inancını hakikat olarak aldılar; bunun sebeplerini ve sonuçlarını açığa çıkarmaya koyuldular. Sağduyu ve bilimsel söylemin bu kesişiminden etnologların durmadan tekrar ettiği şu fikir ortaya çıktı: İlkel ekonomi Yabanilerin yalnızca geçinmelerine, yani hayatta kalmalarına yeten geçimlik bir ekonomidir. Eğer bu toplumların ekonomisi hayatta kalmanın –ölmeme- nin– acınacak eşğini geçemiyorsa bunun nedeni, teknolojik azgelişmişlikleri ve egemen olmayı başaramadıkları doğal

ortam karşısındaki güçsüzlükleridir. Yani ilkel ekonomi bir yoksulluk ekonomisidir ve savaş olgusu da işte bu temelde incelenmelidir. Ekonomist söylem ilkel savaş üretici güçlerin zayıflığı üzerinden anlamlandırır: Kullanılabilir hammaddenin *kıtlığı*, onu elde etme ihtiyacını duyan gruplar arasındaki rekabeti başlatır ve bu hayatta kalma mücadelesi *silahlı çatışmaya* evrilir. Herkese yetecek kadar kaynak yoktur.

Primitif savaşın bu şekilde yoksullukla açıklanmasının tartışmaya yer bırakmayan bir kesinlik olarak kabul edildiğinin altını çizmek gerekiyor. M. Davie, yukarıda alıntıladığımız denemesinde bu bakış açısının kusursuz bir örneğini sunmuştur: “Fakat her grup, doğaya karşı kendi varoluşu için yürüttüğü mücadelenin yanında, temasa geçtiği diğer bütün gruplarla rekabetini sürdürmek zorundadır; aralarında çekişmeler ve çıkar çatışmaları ortaya çıkar ve durum kötüleşip şiddetli çatışmaya dönüştüğünde, buna savaş deriz,” (s. 28). Daha ileride ise: “Savaş, siyasi topluluklar arasında yaşamsal rekabet gereğince doğan şiddetli çatışma olarak tanımlamıştık... Demek oluyor ki, savaşın verili bir topluluktaki önemi, yaşamsal rekabetlerinin yoğunluğuyla doğru orantılıdır,” (s. 78) demiştir. Bu yazarın etnografik bilgilerden yola çıkarak savaşın ilkel toplumlar da evrensel olduğunu iddia ettiğini görmüştük: Davie’ye göre, yalnızca Grönland Eskimoları, besin arayışından başka bir şey için enerji sarfetmelerini engelleyen ileri derecede zorlu doğal ortamlarından dolayı bu durumun dışında kalırlar. “Onların durumunda, varoluş mücadelesi için işbirliği yapmak kaçınılmazdır,” (s. 79). Ancak Avustralyalıların aşırı sıcak çöllerinde, kardaki Eskimolardan daha şanslı olmadıklarını gözlemleyebi-

liriz: Yine de onların, savaşçılıkta diğer halklardan aşağı kalır yanları yoktur. Bu entellektüel söylemin, primitif yoksulluk hakkındaki popüler önermenin bu basit “bilimsel” telaffuzunun tamamen, *ister istemez*, “Marksist” toplumsal anlayışın en yeni çehresine, yani Marksist “antropoloji” çehresine büründüğünü vurgulamak gerekir. İlkel savaş sorununun Marksist yorumunu Kuzey Amerikalı antropologlara borçluyuz (eğer öyle denebilirse). Fransız din kardeşlerinden daha hızlı biçimde, bazen Afrika’daki yaş grupları veya Amerika’daki potlaç hakkında, başka zaman herhangi bir yerdeki kadın erkek ilişkileri hakkında Marksist hakikati söylemek üzere hazır bulunan M. Harris veya O. Gross gibi araştırmacılar, Amazon Yerlilerinde, özellikle Yanomamilerde savaşın nedenlerini açıklamaktan geri durmazlar.⁴ Marksizmin onlara ani bir aydınlanma yaşatmasını bekleyenler hayal kırıklığına uğrayacaktır: Savunucuları kendilerinden önceki Marksist olmayan kuramcıların sözlerine –şüphesiz onlardan daha az kafa yorarak– yeni bir şey eklemeyiz. Güney Amerika Yerlileri bilhassa yoğun bir biçimde savaş içindelerse, Gross ve Harris’e göre bunun nedeni, besinlerdeki protein azlığı, buna bağlı olarak yeni avlanma bölgeleri ele geçirme ihtiyacı ve bu bölgeleri ellerinde tutanlarla kaçınılmaz olarak girişilen silahlı çatışmalardır. Özetle, Davie’nin de aralarında bulunduğu kimselerce dile getirilen, ilkel ekonominin topluma yeterli besini sağlayamadığını ileri süren oldukça eski

4 D. R. Gross, “Proteine Capture and Cultural development in the Amazon Basin”, *American Anthropologist*, 77, 1975, s. 526-549. M. Harris, “The Yanomano and the Causes of War in Band and Village Societies”, M. Margolis et W. Carter içinde, (eds), *Brazil: Anthropological Perspectives*, New York, Columbia University Press, 1979, s. 121-132.

tez tekrarlanır.⁵ Bu vesileyle, daha önce geliştiremediğimiz bir noktayı memnuniyetle açıklayabiliriz. Eğer “Marksist” söylem (veya ekonomist söylem) sağduyunun en üstünkörü temsillerine böyle rahatça uyum sağlıyorsa, ya bu sağduyu aynı zamanda Marksisttir (Mao’nun ruhu şâd olsun!), ya da bu Marksizmin sağduyudan, gülünç bir bilimsel söylem olma iddiası dışında, bir farkı yoktur. Ama bir şey daha var. Marksizm, genel bir toplum ve tarih kuramı olarak, ilkel ekonominin yoksulluğunu, yani üretim etkinliğinin oldukça zayıf verimlilikte olduğunu farz etmek *zorundadır*. Neden? Çünkü Marksist tarih kuramı (ve burada bizzat Karl Marx’ın kuramını kastediyoruz) tarihsel devinin ve toplumsal değişimin yasasını üretici güçlerin önlenemez *gelişme* eğiliminde bulur. Ancak tarihin yola koyulması, üretici güçlerin gelişmeye başlaması için, bu sürecin en başında, aynı üretici güçlerin son derece zayıf, tamamıyla azgelişmiş olmaları gerekir: Eğer böyle değilse, gelişmeye yönelmeleri için ortada en küçük bir neden olmaz ve toplumsal değişimden veya üretici güçlerin gelişiminden bahsedilemez. İşte bu yüzden Marksizmin, üretici güçlerin gelişme eğilimi üzerine kurulu tarih kuramı sıfatıyla, üretici güçlerin bir çeşit sıfır noktasını dayanak alması gerekir: Bu artık bizzat, yoksulluk ekonomisi; yoksulluktan kurtulmak istediği için üretici güçlerini geliştirmeye yönelen ekonomi olarak düşünülen ilkel ekonomidir. Birçokları Marksist antropologların bu konudaki görüşlerini almaktan --eğer söylemeyi başarabilirlerse-- büyük bir memnuniyet duyacaklardır: Primitif toplumlardaki sömürü biçimlerinden (yaşlı/genç; erkek/kadın vb.) uzun uzadıya bah-

5 J. Lizot’ya Yanomamiler konusunda pek fazla güvenmemek gerekir; ancak Gross ve Harris’in eserlerinde ne kadar büyük bir bilgisizlik olduğunu gösteriyor, bkz. *Population, ressources et guerre chez les Yanomami*.

setmekte, fakat konu izledikleri öğretinin temellerine geldiğinde sessiz kalmaktadırlar. Çünkü ilkel toplum, Marksist kurama can alıcı bir soru yöneltir: Eğer ekonomik olan, toplumsal varlığın üzerinde yükseldiği altyapıyı oluşturmuyorsa; eğer üretici güçler gelişmeye yönelmiyorsa ve toplumsal değişimin belirleyici faktörü değilse, o zaman Tarihsel devrimin fitilini ateşleyen nedir?

Artık, primitif ekonomi sorununa geri dönebiliriz. O bir yoksulluk ekonomisi midir, değil midir? Üretici güçleri, gelişmenin en düşük seviyesini mi temsil etmektedir? Ekonomik antropolojinin en yeni ve en titiz araştırmaları, Yabanilerin ekonomisinin veya yerel üretim biçiminin toplumun maddi ihtiyaçlarını aslında, kısıtlı bir üretim etkinliği süresinde ve düşük yoğunlukta bir etkinlikle tamamen karşılayabildiğini kanıtlamaktadır. Başka bir deyişle, ilkel toplum, durmadan hayatta kalmaya çalışmaktan bitkin düşmüş olmaktan öte, ihtiyaçlarını belirlemede seçicidir. Bunları, “herkese ihtiyacı kadar” ilkesiyle çalışan bir “üretim makine”siyle karşılar. M. Sahlins işte bu yüzden, haklı olarak, ilkel toplumdan ilk bolluk toplumu olarak söz edebilmiştir. Sahlins ve Lizot’nun, bir topluluğa gereken besin miktarı ve onu elde etmek için sarf edilen zaman üzerine analizleri, göçebe avcılar ya da yerleşik çiftçiler olsunlar, ilkel toplumların aslında, üretimle geçirdikleri kısa zaman göz önüne alındığında, tam anlamıyla *boş vakit toplumları* olduklarını gösteriyor. Sahlins ve Lizot’nun çalışmaları böylece, eski gezgin ve tarihçilerin etnografik aktarımlarıyla bir araya gelmekte ve onları doğrulamaktadır.⁶

6 Bkz. M. Sahlins, *Âge de pierre, âge d'abondance. L'économie des sociétés primitives*, Gallimard, 1976.

Ekonomist söylem –popüler, entellektüel veya Marksist biçimiyle olsun-- savaşı kısıtlı ürünlere sahip olmak adına çekişen gruplarla açıklamaktadır. En başta, bütün gün yemek aramakla yorgun düşen Yabanilerin, komşularıyla savaşmak için fazladan zamanı ve enerjiyi nereden bulacaklarını anlamak zordur. Bunun da ötesinde, son araştırmalar gösteriyor ki, ilkel ekonomi kıtlığın değil, tersine, bolluğun ekonomisidir: Öyleyse şiddet yoksulluğa bağlı değildir ve ilkel savaşın ekonomist açıklaması dayanak noktasını kaybetmiştir. İlkel bolluğun evrensel oluşu tam da, savaşın evrenselliğinin ona bağlanmasını engeller. Peki kabileler neden savaş halindedirler? Artık en azından “materyalist” yanıtın değerini biliyoruz. Ve eğer ekonomik faktörlerin savaşla hiçbir ilgisi yoksa, belki de bakışımızı *siyasal olana* çevirmeliyiz.⁷

İlkel savaş üzerine *mübadeleci söylem* Claude Lévi-Strauss’un sosyolojik girişimini destekler. Şöyle bir önerme, ilk bakışta, çelişkili görünüyor: Yazarın önemli eserlerinde, savaş aslında, en iyi tabirle, sadece küçük bir yer tutar. Ama nasıl ki bir konunun önemi yalnızca ona verilen yerin büyüklüğüyle ölçülemezse, Levi-Strauss’un kurduğu genel toplum teorisi, onun şiddeti kavrayışına sıkı sıkıya bağlıdır: burada söz konusu olan ilkel toplumsal varlık hakkındaki

⁷ Doğal afetler (kuraklıklar, su baskınları, depremler, bir hayvan türünün soyunun tükenmesi, vb.) yerel ürünlerde bir kıtlığa yol açabilir. Bu a rağmen çatışma yaratabilmek içinse oldukça uzun sürmesi gerekir. Bir başka durum da, doğanın sorumlu olmadığı bir kıtlıkla karşı karşıya kalmış bir toplumunki olabilir: Tamamıyla kapalı bir alan ve tamamıyla açık (yani artan) bir nüfusun yan yana gelmesi, savaşa yönelen bir toplumsal patoloji riski yaratır mı? Cevabı açık değil; cevap vermek Polinezya ve Melanezya (adalar, yani kapalı alanlar) uzmanlarına düşüyor.

yapısalcı söylemdir. Öyleyse bu bahsi değerlendirmek gerekiyor.

C. Lévi-Strauss, savaş sorununu tek bir metninde, Güney Amerika Yerlilerinde savaşın ticaretle ilişkisini çözümlediği metinde göz önünde bulundurur.⁸ Burada savaş açıkça toplumsal ilişkiler alanında yer almaktadır: “Nambikuaralarda, kuşkusuz birçok Kolomb öncesi Amerikalı halkta olduğu gibi, savaş ve ticaret, birbirinden ayrı olarak incelenemeyecek faaliyetlerdir,” (s. 136). Biraz ileride: “(...)Güney Amerika’da savaşlar ve ekonomik mübadeleler, yalnızca bir arada varolan iki ilişki tipi değildir. Bilâkis, tek ve aynı toplumsal sürecin birbirine zıt ve birbirinden ayrılamaz iki yüzü gibidirler,” (s. 138) der. Yani Lévi-Strauss’a göre, savaş kendi başına düşünemeyiz; savaş kendi özgüllüğüne sahip değildir; ve bu tip bir faaliyet, özel bir inceleme gerektirmenin uzağındadır; tersine, “toplumsal bütünü oluşturan diğer unsurlar bağlamında” (s. 138) anlaşılabilir sadece. Bir başka deyişle, şiddet alanı, ilkel toplumda bir özerkliğe sahip değildir: Bu alan yalnızca grupları saran genel ilişkiler ağında anlam kazanır; şiddet bu global sistemin özel durumlarından biridir sadece. Lévi-Strauss bununla ilkel savaşın kesinlikle sosyolojik düzlemde yer alan bir faaliyet olduğunu belirtmek istiyorsa, savaşçılık etkinliğini biyolojik düzlemde çözüdüren Leroi-Gourhan dışında kimse ona itiraz etmeyecektir kuşkusuz. Elbette Lévi-Strauss, bu muğlak genellemeleri yapmakla kalmaz; aksine, ilkel toplumların, en azından Amerika’dakilerin işleyiş biçimi hakkında belirgin

8 C. Lévi-Strauss, “Guerre et commerce chez les Indiens de l’Amérique du Sud”, *Renaissance*, vol. 1, New York, 1943.

bir fikir ortaya koyar. Bu işleyiş biçiminin tanımlanması, şiddet ve savaşın doğasını ve kapsamını belirlediği için, en önemlisidir, çünkü diğerlerinin özünü belirlemektedir. Peki Lévi-Strauss’a göre savaş ve toplum arasındaki ilişki nedir? Cevabı açık: “Ticari mübadeleler, barışçıl olarak çözülmüş olası savaşlardır; savaşlar ise tâlihsiz alışverişlerin sonucudur,” (s. 136). Savaş sadece sosyolojinin alanına girmekle kalmaz, varlığını ve nihai anlamını ilkel toplumun özgül işleyişinden alır: topluluklar (kabileler, topluluklar* [*bandes*], yerel gruplar: hepsi) arasındaki ilişkiler öncelikle ticaridir; ve kabileler arasındaki barış veya savaş bu ticari girişimlerin başarısına veya başarısızlığına bağlıdır. Savaşın ve ticaretin bir süreklilik içinde düşünülmesi gerekir; bunun da ötesinde, ticaret savaşa nazaran sosyolojik –hatta, toplumsal varlığın tam merkezinde yer aldığı için bir bakıma ontolojik– bir önceliğe sahiptir. Son olarak, tıpkı ilkel ekonominin ufkunun kıtlık olduğu inancı gibi, savaş ve ticaretin birbirine bağlı olduğu fikrinin de aslında oldukça eski, basmakalıp bir etnografik yaklaşım olduğunu ekleyelim. Savaş ve ticaretin içkin ilişkisini, Lévi-Strauss’la tamamen aynı ifadelerle M. Davie’nin de onayladığını görürüz örneğin: “İlkelerin durumunda, ticaret çoğu zaman savaşa bir alternatiftir ve ticaretin yürütülme şekli onun savaşın değişikliğe uğramış bir hali olduğunu gösterir,” (*agy*, s. 302).

Ancak Lévi-Strauss’un bu ikincil çalışmasının, daha geniş ölçekli çalışmalarında geliştirdiği toplumsal varlığın genel teorisiyle hiçbir şekilde uzlaşmadığı yönünde itiraz

* Orijinali “bande(s)”. Daha çok organik topluluk, bütünleşmiş topluluk anlamına gelen bu kelimeyi “topluluk” olarak karşıladık. Aynı anlama gelen diğer kavramlardan ayrılmak için orijinalini yanına ekledik.—*yh*

edilebilir. Bu doğru değildir. Bu önemi azmış gibi görünen metindeki kuramsal çıkarımlar aslında, Lévi Strauss'un büyük sosyolojik yapıtı *Les Structures élémentaires de la parenté*'nin karşılıklılık ilkesinden bahsedilen, en önemli bölümlerinden birinin sonunda bütünüyle tekrar edilir: "Düşmanlık ilişkileri ve alışverişler arasında bir bağ ve devamlılık vardır: mübadeleler barışçıl olarak çözümlenmiş savaşlardır; savaşlar ise talihsiz ticari işlemlerin sonucudur."⁹ Buna rağmen, hemen aynı sayfada ticaret fikri açık açık (ve açıklama yapılmadan) denklemin dışında bırakılır. Farklı Yerli grupların arasındaki armağan mübadelesini betimlerken, Lévi-Strauss, ticarete gönderme yapmayı bıraktığını belirtmeye özen gösterir: "Yani burada ticari işlemler değil, karşılıklı armağan verme söz konusudur." Bunu biraz daha yakından inceleyelim.

Lévi-Strauss'un karşılıklı hediye vermeyi ve ticari işlemi kesin olarak ayırt etmesi tamamen meşrudur. Bunun nedenini, ekonomik antropolojiye kısa bir dönüş yaparak açıklamak yersiz olmayacaktır. Eğer ilkel toplumların maddi yaşamı bolluk temelinde şekilleniyorsa, yerli üretim biçimleri Sahlins'in refleksiyonunun öne çıkardığı temel bir özellik, *otarşi idealiyle* destekleniyor demektir: her topluluk, üyelerinin geçimi için gereken her şeyi kendi başına üretmeyi amaçlar. Başka bir deyişle, ilkel ekonomi, topluluğu kendi içine kapanmaya yatkınlaştırır ve ekonomik otarşi ideali, aracı olduğu bir **başka** ideali, *siyasi bağımsızlık idealini* gizler. Tükettiklerini **kendisi** üretmeye karar veren ilkel topluluğun (köy, grup, vb.)

⁹ *Structures élémentaires de la parenté*, 1. basımda s. 86 (PUF, 1949) ve 2. basımda s. 78 (Mouton, 1967).

komşu gruplarla ekonomik ilişkiler kurma gereksinimi ortadan kalkar. Başkalarından destek isteme zahmetine düşmeden tüm ihtiyaçlarını tamamıyla giderebilen ilkel toplumda, “uluslararası” ilişkiler ihtiyaç temelli değildir: gereken her şey (besin ve gereçler) üretilmektedir; yani, başkalarından feragat edilebilir. Bir başka deyişle, otarşi ideali ticaret karşıtı bir idealdir. Her ideal gibi, ne her zaman, ne de her yerde gerçekleşir. Ancak şunu diyebiliriz ki, Yabaniler, eğer koşullar el verirse, başkalarından feragat etmekle övünebilirler.

Bu yüzden Yerel Üretim Biçimi ticari ilişkileri dışlar: ilkel toplum, kendi içinde, ticarete içkin olan, özerkliğini feda etme, özgürlüğünü kaybetme risklerini reddeder. Ve bu nedenden ötürü, Lévi-Strauss, *Guerre et commerce*’de yazdıklarını *Structures*’de aynen tekrarlamaktan kaçınmakta haklıdır... Eğer ilkel savaştan bir şey anlamak istiyorsak, onu varolmayan bir ticarete bağlamaktan sakınmalıyız.

Öyleyse, savaşa anlamını veren ticaret değil, mübadeledir; savaşın yorumlanması, *mübadeleci toplum anlayışından* yola çıkar; savaş (“talihsiz ticari işlemler”) ve mübadele (“barışçıl olarak çözümlenmiş savaş”) arasında devamlılık vardır. Fakat, Lévi-Strauss’un, tıpkı şiddet kuramının ilk halinde savaşı ticaretin olası başarısızlığı olarak görmesi gibi, mübadeleci kuramda da, mübadeleye eşdeğer bir öncelik atfedildiğini görüyoruz: Savaş onun başarısızlığından ibarettir. Başka bir deyişle, savaşın kendinde bir pozitifliği/*olumluluğu* yoktur; ilkel toplumun toplumsal varlığını değil, mübadele-için-(var)olan bu varlığın gerçekleşmemesini ifade eder: Savaş, ilkel toplum mübadelenin ayrıcalıklı yeri, ilkel toplu-

mun özü de mübadele olduğu ölçüde, bu toplumun negatifi, olumsuzlanmasıdır. Bu anlayışa göre, mübadeleye yönelen hareketin yoldan çıkması, kopuşu olarak savaş, toplumun var-olmayanını ve öz-olmayanını temsil edebilir ancak. Esas olana nazaran ikincil, töze nazaran arızidir. İlkel toplumun istediği, gerçekleşmeye sürekli meyilli olan, kaza durumları dışında neredeyse her zaman etkin bir biçimde gerçekleşen sosyolojik arzusu, mübadeledir. Kazalar ise şiddeti veya savaşı doğurur.

Mübadeleci kavrayışın mantığı, savaş olgusunun neredeyse çözünmesine neden olmaktadır böylece. Mübadeleye öncelik atfetmek suretiyle savaşı olumluluktan yoksun olarak resmetmek, savaşın *tüm kurumsal boyutunu kaybetmesine neden olur*: ilkel toplumsal varlığa ait değildir; onun arızı, belirsiz, özsel olmayan bir özelliğinden ibarettir; ilkel toplum, savaşı düşünülebilir hale gelir. Lévi-Strauss'un ilkel toplum üzerine geliştirdiği genel kurama içkin olan, ilkel savaş hakkındaki bu mübadeleci yorum, etnografik veriyi gözden kaçırmaktadır: Hangi toplumlar incelenirse incelen-sin, bu toplumların doğal ortamları veya sosyo-ekonomik örgütlenme biçimleri nasıl olursa olsun, savaşçılık olgusunun neredeyse evrensel oluşu; savaş etkinliğinin (doğal olarak değişken) yoğunluğu. Böyle olunca, mübadeleci anlayış ve nesnesi, bir bakıma birbirlerinin dışına düşerler; ilkel gerçeklik Lévi-Strauss'un söyleminden taşmaktadır. Bu durum, yazarın ihmalkarlığının veya bilgisizliğinin değil, savaşı hesaba katmaya uygun olmayan toplumsal analizinin, yalnızca savaşın ilkel toplumdaki sosyolojik işlevini dışarıda bıraktığında ayakta durabilen analizinin bir sonucudur.

İlkel gerçekliği her boyutuyla dikkate almak için, toplumun mübadelenin mahalli [*lieu*] olduğu fikrini terk etmek gerektiğini mi gösteriyor peki bu? Kesinlikle hayır. Aslına bakılırsa, mübadeleyi ya da savaşı seçme zorunluluğu yoktur. Savaşla çelişki arz eden, mübadelenin kendisi değil, ilkel toplumun toplumsal varlığını yalnızca mübadele üzerine inşa eden söylemdir. İlkel toplum hem mübadelenin mekânı [*espace*], *hem de şiddetin mahallidir*: savaş, mübadeleyle aynı seviyede, ilkel toplumsal varlığa aittir. Savaş üzerine düşünülmeden, ilkel toplum üzerine düşünülemez; ve ileride bunu kanıtlamaya çalışacağız. Hobbes'a göre ilkel toplum, herkesin herkesle savaşıydı. Lévi-Strauss'un bakış açısı ise Hobbes'un görüşünün simetriği ve tersidir: İlkel toplum, herkesin birbiriyle mübadele yapmasıdır. Hobbes mübadeleyi, Lévi-Strauss ise savaşı dışarıda bırakmaktadır.

Peki ama mübadele hakkındaki söylemle savaş hakkındaki söylemi üst üste eklersek sorunumuz çözülür mü? Savaşın, ilkel toplumun temel bir boyutu olarak hakkını iade edersek, toplumun özünün mübadele olduğu fikri bozulmadan varlığını sürdürebilir mi? Bunun imkânsızlığı ortada, çünkü savaş hakkında yanılmak, toplum hakkında yanılmaktır. Peki, Lévi-Strauss'un hatası neyden ileri gelir? Sırasıyla, savaş etkinliğinin ve mübadelenin işlevlerini yerine getirdikleri sosyolojik düzlemlerin birbirine karıştırılmasından. Onları aynı düzleme yerleştirmekle, birini veya ötekini safdışı bırakma, toplumsal gerçekliğin bir uzvunu keserek onu sakat bırakma tehlikesine düşülür. Mübadele ve savaş besbelli, birinden ötekine kademeli olarak geçilmesine izin veren bir sürekliliğe göre değil, ilkel toplumun hakikatini

tek başına dışavuran, radikal bir süreksizlik üzerinden düşünölmelidir.

İlkel toplumlarda savaşın sıklığının nedeni, genellikle iddia edildiğı üzere, bu toplumların her yerde gösterdiği aşırı parçalı yapı olmalıdır. Mekanik olarak bir sonrakini doğuran, kaynakların kıtlığı-yaşamsal rekabet-grupların tecriti serisi, genel bir sonuç olarak, savaş üretiyor olmalıdır. Oysa, eğer sosyopolitik birimlerin çokluğu ve şiddet arasında derin bir ilişki varsa, bunu anlamak için, geleneksel temsil sırası tersine çevrilmelidir: Savaş parçalı yapının değil; parçalı yapı savaşın sonucudur. Sadece sonucu değil, *amacıdır* da: Savaş, aranan bir sonuç ve beklenen bir amaç olan ilkel toplumun parçalı yapısının, aynı anda hem nedeni hem de aracıdır. İlkel toplum tüm varlığıyla dağılımı *ister*: Parçalara ayrılma isteğı, bu sosyolojik iradeyi gerçekleştirdiğı ölçüde ve gerçekleştirmesi sayesinde, var olan ilkel toplumsal varlığa aittir. Bir başka deyişle, ilkel savaş, politik bir amacın aracıdır. Yabanilerin neden savaştıklarını sorgulamak, bu yüzden, onların toplumunun öz varlığının ne olduğunu incelemektir.

Her özgül ilkel toplum, somut gerçekliğini ilkel topluluk nezdinde bulan bu tip bir toplumsal oluşumun temel özelliklerini eşit olarak ve bütünüyle ifade eder. Hepsi bu bütüne aidiyetlerini kesin olarak tanıyan ve talep eden bireylerin toplamından oluşmaktadır bu topluluk. Yani, bir küme olarak topluluk, onu oluşturan çeşitli birimleri bir araya toplar ve aşar. Bu birimler çoğunlukla akrabalık ekseninde düzenlenir ve bir bütün içinde bütünleşir; örneğın, çekirdek ve geniş aileler; soy-

lar, boylar, yarım*lar, vb. Bunlara ek olarak, askeri topluluklar, tören kardeşlikleri, yaş grupları, vb. de bulunur. Yani topluluk, bir araya getirdiği grupların toplamından *fazlasıdır*; ve onu tam anlamıyla politik birlik olarak tesis eden bu fazlalıktır. Topluluğun politik birliği, yaşam alanının birliğinde doğrudan mekânsal izdüşümünü bulur: bir topluluğun mensupları, birlikte, aynı yerde yaşarlar. Evlilik sonrası ikamet kuralları gereği, bir bireyin, eşinin topluluğuna katılmak için doğal olarak esas topluluğundan ayrılması gerekebilir; ancak yeni ikâmeti eski aidiyetini ortadan kaldırmaz; öte yandan ilkel toplumlar, fazla zorluk çıkardığına kanaat getirilen ikâmet kurallarının etrafından dolaşmak için pek çok sayıda yol keşfederler.

Yani ilkel topluluk; *yerel bir gruptur*. Bu kararlılık, üretim biçimlerinin ekonomik çeşitliliğine aşkındır, çünkü yaşam alanının sabit kalmasına veya değiştirilmesine kayıtsızdır. Yerel bir grup yerleşik çiftçilerden olduğu kadar, göçebe avcılardan da oluşabilir; avcı-toplayıcı, gezgin gruplar, ilkel topluluğun sosyolojik niteliklerine bahçecilikle uğraşan bir köy kadar sahiptirler. Böyle bir grup, politik birim sıfatıyla, yaşam alanının homojen mekânını tutmakla kalmaz, yetkisini, kodlamasını ve hukukunu bir *bölge* üzerine yayar. Bu, avcılarının durumunda besbellidir. Çiftçiler için de geçerlidir, çünkü ekinlerinin ötesinde, avlanabilecekleri ve gerekli bitkileri toplayabilecekleri vahşi bir alan bırakmayı her zaman gözetirler. Basitçe söylersek, bir avcı grubunun bölgesinin bir çiftçi köyününkinden daha geniş olma ihtimali oldukça fazladır. Öyleyse, yerel grubun yerelliği, elbette maddi kaynakların doğal rezervinden ama özellikle de topluluk

* Moitié: Bir diğer akraba grupla birlikte yaşayan topluluk biçimi.—yhn

hukukunun *münhasır* yetki alanı olan bölgesinden gelir. Bölgenin tek bir topluluk tarafından kullanılması, bir dışarıda bırakma hareketini beraberinde getirir; ve burada, temel bağı bölgesiyle olan topluluk sıfatıyla ilkel toplumun tam anlamıyla politik yönünü açıkça görürüz. Ötekinin varlığı, onu dışarıda bırakan eylemde doğrudan ortaya konur; her toplum, belli bir bölge üzerindeki yegâne hak sahibi olduğunu diğer toplulukların karşısında ilan eder; komşu gruplarla arasındaki politik ilişki böyle tesis edilir. Bu ilişki, ekonomik düzlemde değil politik düzlemde oluşur. Yerel üretim biçimi ne olursa olsun, hiçbir yerel grubun ürün elde etmek için, prensipte, komşularının bölgesine ayak basmaya gereksinimi yoktur.

Bölgenin kontrolü topluluğa, kaynak bakımından öz yeterliliği güvenceye alarak otarşi idealini gerçekleştirme olanağı verir: yani Topluluk kimseye bağımlı değildir, bağımsızdır. Tüm yerel gruplar için koşullar aynıyken, şiddetin genel yokluğunun takip etmesi gerekirdi bunu: Şiddetin, nadir bölge ihlâli durumları dışında açığa çıkmaması; yalnızca savunma niteliğinde olması, yani, hiçbir grubun kendi güvenli bölgesinden çıkmak için bir nedeni yokken, meydana gelmemesi lâzımdı. Ancak savaşın genel bir olgu olduğunu ve çoğunlukla taarruz niteliğinde olduğunu biliyoruz. Öyleyse, savaşın nedeni bölgenin savunulması değildir; savaş ve toplum arasındaki ilişki henüz açıklığa kavuşmamıştır.

İlkel toplumun varlığının, topluluklar, göçebeler, köyler veya yerel gruplar olarak sonsuz biçimde vücut bulurken aynen koruduğu şey nedir? Bu sorunun cevabı, Batı, Yabanilerin dünyasına ilgi duymaya başladığından beri, tüm etnografik

literatürde mevcuttur. İlkel toplumun varlığı hep, batılı toplumun varlığına göre tamamen farklı bir yer, yokluğun –gözlemcilerin sosyo-kültürel evrenini oluşturan her şeyin namevcudiyetinin– tuhaf ve akıl almaz mekânı olarak kavranmıştır. Bu hiyerarşisiz dünyada kimse kimseden emir almaz; toplum zenginlik sahibi olmaya kayıtsızdır; şefler yönetmez; kültürlerin ahlaki sistemleri yoktur, çünkü günah kavramı bulunmaz; sınıfsız, devletsiz, vb. toplumlardır bunlar. Özetlersek, eski gezginlerin ve çağdaş bilginlerin durmadan bağışladıkları fakat söylemeyi beceremedikleri şey, ilkel toplumun, özünde, *bölünmemiş* olduğudur.

İlkel toplum, zengin ve fakir arasındaki farkı, sömüren ve sömürülen karşıtlığını, şefin toplum üzerindeki egemenliğini bilmez, çünkü bunların ortaya çıkmasını engeller. Yerel Üretim Biçimi, topluluk olarak ekonomik otarşisini sağlama aldığı gibi, toplumsal bütünü oluşturan akrabalık gruplarının özerkliğini ve hatta bireylerin bağımsızlığını olanaklı kılar. Cinsiyet temelli olanlar dışında, ilkel toplumlarda aslında hiçbir iş bölümü yoktur: Her birey, bir biçimde çok işlevlidir; erkekler bir erkeğin yapmayı bilmesi gereken her şeyi yapabilirler; kadınlar bir kadının yapmayı bilmesi gereken her şeyi yapabilirler. Hiçbir bireyin, bilgi ve beceri konusunda, daha yetenekli veya daha iyi talihli bir başkasının altında çalışmasına neden olacak bir eksikliği yoktur: Böyle bir “kurban” bulunsaydı, sömürülen bir çırak olmaktan akrabaları tarafından hemen vazgeçirilirdi. Etnologlar birbirleriyle yarışırcasına, Yabanilerin, eskidiklerinde veya kırıldıklarında kolayca yeniden ürettikleri mallarına ve eşyalarına karşı kayıtsız olduklarını; herhangi bir

biriktirme arzularının olmadığını tespit etmişlerdir. Böyle bir arzu neden ortaya çıksın ki? Üretim etkinliği tam olarak ihtiyaçların giderileceği kadar yapılır ve bunun üstüne çıkılmaz. Artı-değer üretimi ilkel ekonomide gayet mümkün, fakat bir o kadar da faydasızdır: Onunla ne yapılabilir ki? Öte yandan, biriktirme faaliyeti (faydasız bir artı-değer üretimi), bu tip bir toplumda, tam anlamıyla bireysel bir girişim olmaktan öteye geçemez: “Girişimci”, başkasını sömürmek sosyolojik anlamda imkânsız olduğundan, sadece kendi emeğiyle artı-değer üretebilir. Yine de, yalnız başına çabalamasına rağmen, yabancı girişimcinin, alnının teriyle bir zenginlik stoğunu (tekrar hatırlatalım, söz konusu bir artı-değer olduğu için neye yarayacağını bilmediği, yani, artık ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olmayan bir faydasız mallar toplamını) oluşturmayı başardığını hayal edelim. Bu kişiyi bekleyen nedir? Basitçe söylersek, topluluk ona bu bedava zenginliği tüketmekte yardım edecektir: Bileğinin gücüyle “zengin” olan adam, zenginliğinin göz açıp kapayıncaya kadar komşularının ellerinde veya midelerinde yitip gitmesini izleyecektir. Biriktirme arzusunun gerçekleşmesi böylece, bireyin tamamen kendi kendini sömürmesi ve aynı zamanda, zenginleşenin topluluk tarafından sömürülmesi olgusuna indirgenecektir. Yabaniler bu çılgınlığa kendilerini kaptırmayacak kadar bilgedirler; ilkel toplumun işleyişi, eşitsizliğe, sömürüye ve bölünmeye imkân tanımaz.

Fiili varlık düzleminde –yerel grup olarak– kavrandığında ilkel toplumun, kendi varlığına, savaşın varlık nedenini ve kavranabilirlik ilkesini belirleyen varlığına ilişkin iki temel sosyolojik özelliği vardır. *İlkel topluluk aynı zamanda*

hem bütünlük hem de birliktir. Tamamlanmış, özerk, eksiksiz olması, özerkliğini korumaya daima dikkat etmesi ölçüsünde bütünlüktür; kelimenin tam anlamıyla toplumdur. Homojen varlığı, toplumsal bölünmenin reddinde, eşitsizliğin dışarıda bırakılmasında, yabancılaşıma yasağında belirttiği için de birliktir. İlkel toplum, birliğin ilkesi kendisinin dışında olmadığı ölçüde; yani hiçbir Tek figürünün toplumsal bütünü temsil etmek, onu birim olarak kendinde bedenlendirmek [*corps*] adına ondan ayrılmasına izin vermediği ölçüde tekil bir bütündür. İşte bu yüzden, bölünmemenin kriteri temelde politiktir: Eğer yabani şef iktidar sahibi değilse, bunun nedeni iktidarın toplumun varlığından ayrılmasına, emir veren ve itaat edenler arasındaki ayrımın kurulmasına izin verilmemesidir. Ve ilkel toplumda, yine aynı nedenden ötürü, *toplum adına konuşma* görevini üstlenen şeftir: söyleminde asla bireysel isteklerini, hayallerini veya kendi özel yasalarını değil, yalnızca, toplumun bölünmemiş kalma yönündeki sosyolojik arzusunu ve kimsenin belirlemediği, çünkü insani seçimlerin ürünü olmayan bir Yasayı dile getirir. Yasakoyucu aynı zamanda toplumun kurucuları olan efsanevi atalar, kültürel kahramanlar, tanrılardır. Şef, işte bu Yasaların sözcüsüdür: Söyleminin özü her zaman, kimsenin karşı çıkamadığı, çünkü toplumun bizzat varlığını oluşturan bu ata Yasasına gönderme yapar: Yasayı çiğnemek, toplumsal bütünü başkalaştırmak ve değiştirmek; ona, kesinlikle reddettiği yeniliği ve değişimi getirmek demek olurdu.

İlkel toplum, kendi bölünmemişliğini garanti altına alan Yasa adına, bölgesinin denetimini sağlayan bir topluluktur. İşin bölgesel boyutu, Öteki'nin dışarıda bırakılması olarak

halihazırda politik bir ilişkiyi içerir. Topluluk kendi birlik ve bütünlük görüntüsünü bizzat Öteki’de –komşu gruplarda– aynaya bakar gibi görür. Belli bir topluluk veya grup kendisini, komşu toplulukların veya grupların karşısında mutlak fark, indirgenemez özgürlük, varlığını tekil bütünlük şeklinde koruma iradesi olarak düşünür ve ortaya koyar. Yani ilkel toplumun, somut olarak, her biri kendi bölgesinin bütünlüğünü gözetken, birbirinden ayrı çok sayıda topluluktan; ve her biri farkını ötekinin karşısında tasdik eden bir dizi yeni-göçebe topluluğundan oluştuğu görülür. Her topluluk, bölünmemiş olduğu ölçüde, kendisini bir Biz olarak düşünebilir. Bu Biz ise kendisini, ona denk olan, diğer köylerin, kabilelerin, toplulukların [*bandes*] oluşturduğu Biz’lerle eşit bir ilişki içindeki bir bütünlük olarak düşünür. İlkel topluluk kendini bütünlük olarak ortaya koyabilir, çünkü birlik olarak kurulmuştur: Tamamlanmış bir bütündür, çünkü bölünmemiş bir Biz’dir.

Analizin bu seviyesinde, ilkel örgütlenmenin genel yapısı, sabit, tümüyle durgun, hareketten yoksun oluşu içinde düşünülebilir. Genel sistem aslında, sadece kendini tekrar ederek, herhangi bir muhalefetin veya çatışmanın ortaya çıkmasını imkânsız kılarak işleyebiliyor gibi görünmektedir. Fakat etnografik gerçeklik bize bunun tersini gösteriyor: Sistem hareketsiz olmaktan uzaktır; devamlı bir hareket halindedir, statik değil dinamiktir; ve primitif/ilkel monad, kendi içine kapanmaktan çok, savaşçı şiddetin aşırı yoğunluğunda başkalarına açılır. Peki sistemi ve savaşı nasıl birlikte düşüneceğiz? Savaş, sistemin ara sıra meydana gelen başarısızlığının basit bir sonucu mudur? Yoksa sistem savaşı işlemeyi bilmez mi? Savaş, ilkel toplumsal varlığın olasılık koşulu değil midir?

Savaş, ölüm tehdidi değil de ilkel toplumun yaşam koşulu mudur?

Şu ilk nokta açık: Savaş olasılığı, ilkel toplumun varlığına kazılıdır. Aslına bakılırsa, her topluluğun farkını ortaya koyma iradesi öyle gergin bir ip üstündedir ki; en küçük bir olayda, arzu edilen fark, hızla gerçek bir anlaşmazlığa dönüşür. Savaşın patlak vermesi için bir bölge ihlâlinden, komşuların şamanının sözümona bir saldırısından fazlası gerekmez. Bu nedenle, topluluklar arasındaki denge kırılığandır: Şiddet ve silahlı çatışma olasılığı onlarda dolaysız bir veridir. Fakat bu olasılığın hiçbir zaman gerçekliğe dönüşmediği ve Hobbes'un düşündüğü gibi herkesin, birbiriyle savaşmak yerine, Lévi-Strauss'un bakış açısının ima ettiği gibi, birbiriyle mübadele yaptığı hayal edilebilir mi?

Genelleşmiş dostluk varsayımını ele alalım. Bunun, pek çok nedenden ötürü imkânsız olduğunu çok çabuk fark edebiliriz. En başta da, mekânsal dağılım yüzünden. İlkel toplumlar, aralarında belli bir uzaklığı –hem sözlük hem de mecazi anlamıyla– korurlar: Her grup veya köy arasında, kendi bölgeleri vardır; bu da her topluluğun kendi güvenli alanında kalmasını sağlar. Uzaklık ise dostluğa pek yaramaz. Yakın komşularla rahatça görüşülür; onları şenliklere davet edebilir, davetlerini kabul edebilir; onları ziyarete gidebilirsiniz. Uzak gruplarlaysa bu tür ilişkilerin kurulması mümkün olmaz. İlkel bir topluluk, kendisinin olduğu için tanıdığı bölgeden fazla ve uzun süre uzaklaşmaktan hiç hazzetmez: Yabaniler “kendi muhit”lerinden çıktıkları andan itibaren, haklı veya haksız –ama genelde haklı– olarak, yoğun bir güvensizlik ve korku duygusuna kapılırlar. Yani, dostluk ilişkileri sadece birbirleri-

ne yakın oturan gruplar arasında gelişebilir; uzak gruplar bu ilişkilere dahil değildir: Onlar, en iyi tabirle, yabancılardır.

Ama öte yandan, herkesin herkesle dost olduğu varsayımı, her bir grubun tekil bütünlük [*totalité une*] oluşunu –yani, müttefikler ve arkadaş olduğu komşular da dahil bütün öteki gruplarla arasındaki indirgenemez farkını– koruma ve gösterme yönündeki temel ve derin arzusuyla çelişki içindedir. Bir fark mantığı olan ilkel toplum mantığı, bir özdeşleşme mantığından geldiği için özdeşlik mantığı olan genelleşmiş mübadele mantığıyla çelişecektir. Bununla birlikte, ilkel toplum her şeyden önce, başkalarıyla özdeşleşmeyi; onu kendisi yapan öz varlığını ve farkını, kendisini özerk bir Biz olarak düşünme kapasitesini kaybetmeyi reddeder. Genelleşmiş mübadelenin ve herkesin birbiriyle dost olmasının yol açacağı özdeşleşme ortamında her topluluk bireyselliğini kaybedecektir. Herkesin birbiriyle mübadele yapması ilkel toplumun yıkımı olacaktır: Özdeşleşme ölümüne yönelen bir harekettir; oysa ki ilkel toplumsal varlık, hayatın olumlanmasıdır. Özdeşlik mantığı, bir tür eşitleştirici söyleme yol açacaktır; çünkü herkesin birbiriyle arkadaşlığını, “İnsan insana benzer!” düşüncesi yönetir. Muhtelif sayıdaki Biz’in tek bir üst-Biz’de birleşmesi, her özerk topluluğa ait farkların ortadan kalkması, Biz ve Öteki ayrımının yürürlükten kalkması, yani bizzat ilkel toplumun yok olması anlamına gelecektir. Burada ilkel psikoloji değil, sosyolojik mantık söz konusudur: İlkel topluma içkin bir parçalanma, dağılma ve ayrılma; yani merkezkaç mantığı bulunur, öyle ki, her topluluk kendisini tekil bütünlük olarak düşünmek için kendisine zıt yabancı ve düşman figürlerine ihtiyaç du-

yar ve şiddet olasılığı *en başından* ilkel toplumsal varlığa kazılıdır. Savaş, *ilkel toplumdaki bir yapıdır*, bir mübadele- nin kazara başarısızlığa uğraması değildir. Şiddetin bu yapı- sal statüsüne, savaşın Yabanilerin dünyasındaki evrenselliği karşılık gelir.

Yapısal işleyiş uyarınca, hem genelleşmiş dostluk, hem de herkesin birbiriyle mübadele yapması imkânsızdır. Peki bu durumda Hobbes'a hak vermek ve herkesin birbiriyle dostluğunun imkânsızlığından herkesin birbiriyle savaştığı hakikatine mi varmak gerekir? Şimdi de genelleşmiş düş- manlık varsayımını ele alalım. Her topluluk birbirine kar- şılıklı meydan okumakta; savaş mekanizması son hızda ça- lışmakta; bütün toplum sadece, birbirini yok etmeye çalışan düşmanlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, her savaşın bir galibi ve bir mağlubu olduğunu biliriz. Bu durumda, her- kesin birbiriyle savaşmasının asıl sonucu ne olacaktır? İlkel toplumun bizatihi ortaya çıkmasını engellemeye kararlı ol- duğu bir politik ilişki kurulacak; herkesin birbiriyle savaşı- ması, egemenlik ilişkisinin, galibin mağlup üstünde zorla iktidar kuracağı bir ilişkinin kurulmasına yol açacaktır. Böy- lece, emir-itaat ilişkisini, yani toplumun politik olarak efen- diler ve uyruklarına ayrılmasını içeren yeni bir toplumsal tablo çizilecektir. Bir başka deyişle, bölünmemiş bir bütün olan ve kendini böyle gören ilkel toplumun ölümü olacaktır bu. Sonuç olarak, genelleşmiş savaş, genelleşmiş dostlukla tamamen aynı sonucu: İlkel toplumsal varlığın olumsuzlan- masını üretecektir. Herkesin birbiriyle dost olması halinde topluluk, farkının yok olmasıyla *özerk bütünlük* olma özelli- ğini kaybedecektir. Herkesin birbiriyle savaşıması halindey-

se, toplumsal bölünmenin zorla yerleşmesiyle *homojen birlik* olma niteliğini kaybedecektir: İlkel toplum özünde tekil bütünlüktür. Ne evrensel barış için özgürlüğünden feragat etmeye razı olabilir, ne de eşitliğini yok edecek genelleşmiş savaşa kendisini bırakabilir. Yabanilerde, ne herkesin dostu, ne de herkesin düşmanı olmak mümkündür.

Öte yandan savaş, ilkel toplumun özüne aittir; tıpkı mübadele gibi, ona ait bir yapıdır. Peki bu, ilkel toplumun iki heterojen unsurun bir çeşit bileşimi –biraz mübadele, biraz savaş– olduğu ve ilkel idealin, bu iki bileşen arasındaki dengeyi korumaktan, birbirine zıt, hatta birbiriyle çelişen unsurların tam ortasını aramaktan oluştuğu anlamına mı geliyor? Böyle demek, savaş ve mübadelenin aynı düzlemde biçimlendiği ve birinin her zaman ötekinin sınırı ve başarısızlığı olduğu Lévi-Strauss'çu fikirde ısrar etmek olurdu. Bu bakış açısına göre, aslında, genelleşmiş mübadele, savaş; aynı şekilde savaş da mübadeleyi dışarıda bırakır; iki durumda da ilkel toplumdan bahsedilemez. Öyleyse ilkel toplumsal varlık, özerklikçi onur meselesini ve bölünmenin reddini bir seferde birleştirebilmek için mübadeleye ve savaşa eşzamanlı olarak ihtiyaç duyar. Mübadele ve savaşın statüsü ve işlevi, farklı düzlemlerde açığa çıkan bu ikili gerekliliğe bağlıdır.

Herkesin herkesle savaşının imkânsızlığı, verili bir topluluk için, onu çevreleyen insanların en baştan şöyle sınıflandırılmasına yol açar: Ötekiler ya dosttur ya da düşman. Birinci gruplarla çeşitli ittifaklar kurulmaya çalışılır; diğerleriyle ise savaş riski kabul edilir veya umulur. Bu betimlemeden sadece, ilkel toplumdaki oldukça yaygın bir durum hakkında beylik bir düşünce aklımızda kalmasın. Çünkü şimdi, ittifak sorununu

irdelememiz gerekiyor: İlkel bir topluluk neden müttefiklere ihtiyaç duyar? Cevap ortada: Çünkü düşmanları vardır. Bir topluluğun, müttefiklerinin askeri yardımına, hatta sadece tarafsızlığına sırt çevirebilmesi için, gücünden ve rakipleri karşısında zafer üzerine zafer kazanacağından oldukça emin olması gerekirdi. Durum, fiiliyatta hiç böyle değildir: Bir topluluk asla, sonuçlandığında uzun süreli olacakları varsayılan (fakat ihanet her zaman mümkün ve çoğu zaman da kesin olduğu için sürekli yeniden canlandırılmaları gereken) ittifakların kurulduğu diplomatik girişimler (şenlikler, davetler) aracılığıyla önceden arkasını sağlama almadan savaş macerasına atılmaz. Burada, gezginler ve etnograflar tarafından Yabanilerdeki değişkenlik ve ihanet eğilimi olarak nitelenen özellik karşımıza çıkıyor. Fakat, söz konusu olanın ilkel psikoloji olmadığını tekrar edelim: Değişkenlik burada yalnızca, ittifakın bir sözleşme olmadığını, bozulmasının Yabaniler tarafından bir skandal olarak algılanmadığını ve sonuçta, verili bir topluluğun müttefiklerinin de düşmanlarının da sabit kalmadığını ifade etmektedir. Savaşın ve ittifakın oluşturduğu ilişki durumları değişebilir; C grubuna karşı A grubunun müttefiki olan B grubunun, tesadüfi olaylar sonucunda, A'ya karşı C'nin yanında yer alması gayet mümkündür. "Saha" deneyimleri, sorumlularının her zaman gerekçelerini gösterebildikleri bu türden tersine dönüşleri sık sık aktarmaktadır. Akılda kalması gereken, genel düzenlenişin –Ötekilerin müttefik ve düşmanlara ayrılması– devam ettiğidir; bu düzenin içinde bulunan toplulukların konjonktürel ve değişken yerler tutmaları değil.

Ancak, müttefik grupların karşılıklı –ve haklı– olarak hissettikleri bu güvensizlik, ittifaka çoğu zaman içlerinden

gelmeksizin yanaştıklarını, bunu bir amaç değil, yalnızca araç olarak istediklerini gösterir: Bu araç, asıl amaçları olan savaş girişimini minimum risk ve minimum maliyetle gerçekleştirmelerini sağlar. Yalnız başına askeri harekâta kalkışmak fazla tehlikeli olacağından, ittifaka âdeta boyun eğerler; ellerinden gelse, asla tam olarak güvenemedikleri müttefikler kazanmaya çalışmaktan seve seve vazgeçeceklerdir sanki. Bunun sonucunda, ilkel toplumdaki uluslararası hayatın şu temel özelliği açığa çıkar: *Savaş önce ittifak ilişkisi kurar*; kurum olarak savaş, ittifakın taktiksel niteliğini belirlemektedir. Çünkü, her topluluğun stratejisi kesinlikle aynıdır: Özerk benliklerinde direktmek; kendilerini oldukları gibi, bölünmemiş Biz'ler olarak korumak.

Her topluluğun ortaya koyduğu siyasi özgürlük ve kendi bölgesinde tek başına egemen olma iradesi dolayısıyla, savaş ihtimalinin bu toplumların işleyişine doğrudan kazınmış olduğunu fark etmiştik: İlkel toplum, savaş durumunun devamlı olduğu yerdir. Şimdi de ittifak arayışının fiili savaşa bağlı olduğunu, savaşın ittifaka nazaran sosyolojik bir önceliği olduğunu gördük. Mübadele ve savaş arasındaki asli ilişki işte bu bağlamda kurulur. Mübadele ilişkileri esasen nerede meydana geliyor? Karşılıklılık ilkesi hangi sosyopolitik birimleri bir araya getiriyor? Bu birimler tam olarak aynı ittifak ağına dahil olan gruplardır; mübadele yapan partnerler müttefiklerdir; *mübadele çevresi ittifak çevresiyle tamı tamına örtüşür*. Bunun anlamı, ittifak olmasaydı mübadele de olmazdı, demek değildir elbette: böyle olsaydı mübadele sadece, doğrudan doğruya, durmaksızın yapıldığı özerk topluluğun alanının sınırları içinde kalır; kesinlikle topluluk-içi bir etkinlik olurdu.

Yani, müttefiklerle mübadele yapılır; mübadele vardır, çünkü ittifak vardır. Burada mesele, sadece birbirini iyi misafir etme; sırasıyla birbirini şenliklere davet etme değil, armağanların (tekrar edelim, hakiki bir ekonomik anlamı olmayan) mübadelesi ve özellikle de, kadınların mübadelesidir. Lévi-Strauss'un dediği gibi, “(...)Gelin alıp verme, karşılıklı kesintisiz armağan verme sürecinin sonucundan başka bir şey değildir(...)” (*agy*, s. 79) Özetle, ittifak gerçekliği, sadece mal ve hizmetleri değil, evlilik ilişkilerini de ilgilendiren eksiksiz bir mübadele imkânının temelini atar. Peki kadınların mübadelesi nedir? İnsan toplumu olması bakımından, bu toplumun insanlığını, yani hayvan olmayışını güvenceye alır; insan toplumunun doğanın değil kültürün düzenine ait olduğunu gösterir: İnsan toplumu zaruretin değil kuralın evreninde, içgüdünün değil kurumun dünyasında yer almaktadır. Kadınların egzogamik mübadelesi, enses-tin yasaklanmasıyla, toplumun toplum olarak temelini atar. Ama burada söz konusu olan tamamen, insan toplumunu hayvani olmayan toplum biçiminde tesis eden mübadeledir; farklı topluluklar arasındaki ittifak ağının çerçevesinde yapılan ve başka bir düzeyde yer alan şekliyle mübadele değil. İttifak çerçevesinde, kadınların mübadelesine bariz bir siyasi değer yüklenir; farklı gruplar arasında evlilik ilişkilerinin kurulması, düşmanlarla girilecek kaçınılmaz savaşa en iyi koşullarda girme amacıyla siyasi ittifakı sağlamanın ve güçlendirmenin bir aracıdır. Hem akraba hem de müttefik olanların –akrabalık ilişkileri asla ittifaka bağlılığın kesin bir garantisi değilse bile– savaşçı yoldaşlıkta birbirlerine daha sıkı bağlanmaları beklenebilir. Lévi-Strauss’a göre ka-

dınların mübadelesi, “kesintisiz armağan değiş tokuş süreci”nin sonucudur. Gerçekte, iki grup ilişkiye girdiğı zaman, kadınları mübadele etmenin yollarını hiç de aramazlar: Asıl amaçları siyasal-askeri ittifaktır; ve bunu başarmanın en iyi yolu gelin alıp vermedir. İşte tam da bu yüzden, gelin alıp vermenin kapsamı, siyasal ittifakınkinden çok daha kısıtlı olabilir, hiçbir durumda onu aşamaz: İttifak, mübadeleyi hem olanaklı kılar, hem de durdurur, *onun sınırındır*; mübadele ittifakın ötesine geçemez.

Lévi-Strauss, amaç ve aracı birbirine karıştırmıştır. Bu karışıklık, tam da onun mübadele anlayışının; insan toplumunun kurucu eylemi (ensestin yasaklanması, egzogami) olarak mübadele ve siyasi ittifakın sonucu ve aracı (en iyi müttefikler, veya kötünün iyileri, akrabalardır) olarak mübadeleyi aynı düzleme koymasının zorunlu bir sonucudur. Özetlersek, Lévi-Strauss’çu mübadele kuramının dayandığı görüş, ilkel toplumun mübadeleyi istediğı; mübadele-için-var olduğu; ne kadar mübadele yapıyorsa o kadar iyi işlediğı görüşüdür. Oysa ilkel toplumun siyasi düzlemde (bağımsızlık iradesi) olduğu kadar ekonomik düzlemde de (otarşı ideali) sürekli, mübadele gerekliliğini en aza indirmeye yönelik bir strateji geliştirdiğini görmüştük: Burada söz konusu olan kesinlikle mübadele yanlısı bir toplum değildir; mübadele karşıtı toplumdur daha çok. Kadınların mübadelesinin ve şiddetin tam birleşim noktasında, en net biçimde kendini gösterir bu durum. Kadınları esir almanın, ilkel toplumlar tarafından savaşın en ısrarla dile getirilen amaçlarından biri olduğu biliniyor: Düşmana, kadınlarını ele geçirmek için saldırılır. İleri sürülen bu nedenin gerçek mi yoksa saldı-

rı için basit bir bahane mi olduğu önemsizdir. Çünkü ilkel toplumun mübadeleci oyuna girmekten duyduğu derin tiksintinin kanıtı burada açığa çıkmaktadır: Bir grup, kadınların mübadele edilmesinden kadın kazanır, ama aslında bir o kadarını da kaybeder; oysa kadınlar için yapılan savaşta kazanan grup onları ele geçirir ve kendisinininkileri kaybetmez. Risk büyük (yaralanmalar, ölüm); ancak kazanç da bir o kadar büyüktür: Her şey kazanılır; kadınlar bedavadır. Böyle olunca, menfaat her zaman, mübadele yerine savaşın seçilmesini emreder: Fakat bu, imkânsızlığını gördüğümüz herkesin herkesle savaşması durumu olurdu. Öyleyse, savaş ittifaktan geçmekte; ittifak da mübadelenin temelini atmaktadır. Kadınlar mübadele edilir, çünkü başka türlü yapılamaz: Düşmanlar olduğu sürece, müttefikler edinmek ve onları kayınbiraderlere dönüştürmeye çalışmak gerekir. Öte yandan grup, şu veya bu sebeple (erkeklerin çoğunlukta olduğu *cinsiyet dengesizliği*, çokeşliliğin yayılması, vb.) kendine ilave eş katmak isterse, bunu, sonucunda hiçbir şey kazanmayacağı mübadele yerine şiddetle ve savaşla yapmayı dener.

Özetlersek, ilkel toplum hakkındaki mübadeleci söylem, onu tamamıyla mübadele üzerine inşa etmek isterken, iki ayrı –ama mantıken birbirine bağlı– noktada yanılır. En başta, ilkel toplumların, mübadele alanını her fırsatta genişletme peşinde olmak bir yana, bu alanın kapsamını her zaman azaltma eğiliminde olduklarını es geçer veya görmeyi reddeder. Ardından, şiddetin gerçek önemini hafife alır, çünkü aslında mübadeleye atfettiği öncelik ve tekel, savaş göz ardı etmesine neden olur. Savaş hakkında yanılmanın, toplum hakkında

yanılmak olduğunu söylemiştik. Lévi-Strauss, ilkel toplumsal varlığın mübadele-için-var olduğuna inandığı için, işi ilkel toplumun savaş karşıtı toplum, savaşın ise başarısız mübadele olduğunu söylemeye vardırmaktadır. Söylemi oldukça tutarlı, fakat yanlıştır. Tutarsızlık bu söyleme içkin değil; söylemin kendisi, ilkel toplumun etnografik verilerden okunabilen sosyolojik gerçekliğiyle çelişmektedir. Esas olan mübadele değil, ilkel toplumun işleyiş biçimine kazınmış olan savaştır. Savaş ittifakı gerektirir, ittifak da mübadeleyi (insanın hayvandan farkı, doğadan kültüre geçişi anlamında değil, ilkel toplumun toplumsallığını göstermesi, siyasi varlığının özgür oyunu anlamında tabii) beraberinde getirir. Mübadeleyi savaşın üzerinden anlayabiliriz; tersi mümkün değildir. Savaş, mübadelenin kazara başarısızlığa uğramasından çıkmaz; mübadele, savaş taktiğinin bir sonucudur. Mübadele olgusu, Lévi-Strauss'un düşündüğü gibi, savaşın olmayışını belirlemez; mübadelenin varlığını belirleyen savaş olgusudur. İlkel toplumun daimi problemi, “Kiminle mübadele yapacağız?” değil, “Bağımsızlığımızı nasıl koruyabiliriz?”dir. Yabanilerin mübadele bakış açıları basittir: Mübadele katlanılması gereken bir zahmettir; müttefiğe ihtiyacımız var, bunlar kayınbiraderlerimiz olurlarsa ne âlâ.

Hobbes, hatalı bir biçimde, ilkel dünyanın toplumsal olmadığını, çünkü savaşın orada, sadece malların ve hizmetlerin mübadelesini değil, fakat özellikle ensest yasağı ile egzogami kuralına uymak adına yapılan kadın mübadelesini engellediğini düşünüyordu. Gerçekten de, Amerikalı Yabanilerinin “neredeyse hayvani durumda” yaşadıklarını ve toplumsal örgütlenmeden yoksunluklarının “bedensel

isteklere” boyun eğmelerinden belli olduğunu (onlarda kurallar evreninin bulunmadığını) söyleyen o değil miydi? Ancak Hobbes’un yanılmış olması Lévi-Strauss’u haklı kılmaz. İkincisi için, ilkel toplum mübadelenin dünyasıdır: Ancak bu dünyayı, insan toplumunun genel olarak temelini atan mübadele ile farklı gruplar arasındaki bir ilişki biçimi olan mübadeleyi birbirine karıştırmak pahasına kurgular. Ve de mübadelenin olumsuzlanması olarak düşündüğü savaşı göz ardı etmekten kurtulamaz: Savaş varsa mübadele yoktur; ve mübadele bittiğinde toplum da kalmaz ortada. Mübadele, insanın toplumsallığına içkindir elbette: İnsan toplumu, kadınların mübadelesi sayesinde, ensestin yasaklanması sayesinde vardır. Ancak bu mübadelenin, tamamen sosyopolitik bir etkinlik olan savaş ile bir ilgisi yoktur; ve elbette savaş, ensest yasağına uymaya yarayan mübadele hakkında soru işareti yaratmaz. Savaş, *farklı topluluklar arasındaki sosyopolitik ilişkiler bütünü anlamındaki mübadeleyi* tehlikeye sokar; fakat bunu tam da ona temel atmak, ittifak yoluyla onu tesis etmek için yapar. Mübadelenin bu iki düzlemini birbirine karıştıran Lévi-Strauss, aynı şekilde savaşı da bu düzleme yerleştirir; onun orada işi yoktur, yani kaybolması gerekir: Bu yazara göre, karşılıklılık ilkesi fiiliyatta ittifak arayışı olarak kendisini gösterir; bu arayış kadınların mübadelesine olanak sağlar ve mübadelenin sonucu savaşın olumsuzlanmasıdır. İlkel toplumsal olgunun bu betimlenişi, eğer savaş denen bir şey olmasaydı tamamen yeterli sayılabilirdi: Ancak onun sadece varlığından değil evrenselliğinden de eminiz. Etnografik gerçeklik de Lévi-Strauss’un söyleminin zıttını

ifade etmekte: Gruplar arasındaki savaş hali, ittifak arayışını gerekli kılmakta, bu da kadınların mübadelesine yol açmaktadır. Akrabalık sistemlerinin veya mitolojik sistemlerin başarılı bir analizi, toplum hakkında yanlış içinde olan bir söylemle aynı anda var olabilir böylece.

Etnografik verilerin incelenmesi, savaş etkinliğinin politik boyutunu esaslı bir biçimde ortaya çıkarır. O, ne insanın zoolojik özgüllüğüne, ne toplulukların yaşamsal rekabetine, ne de, son olarak, şiddetin ortadan kalkmasına götüren daimi bir mübadele hareketine bağlıdır. İlkel toplumun kendisine eklenir savaş (ve orada evrenseldir); onun işleyiş biçimidir. Savaşın varlığını ve anlamını belirleyen bizzat bu toplumun doğasıdır: Her grubun gösterdiği aşırı bölgesel korumacılıktan ötürü, savaşın bir olasılık olarak en başından ilkel toplumsal varlıkta mevcut olduğunu görmüştük. Her yerel grup için, tüm Ötekiler yabancısıdır: Yabancı figürü, her verili grubun, kimliğinin özerk bir Biz olduğu inancını doğrular. Bu da demek oluyor ki, savaş hali daimidir, çünkü, yabancılarla sadece –somut bir savaşta fiili olarak ortaya konulsun veya konulmasın– düşmanlık ilişkisi kurulabilir. Temel olan, silahlı çatışmanın veya çarpışmanın kısıtlı gerçekliği değil, onun sürekli ihtimal dahilinde olması; bu sürekli savaş durumuyla bütün toplulukların kendi farklarını devam ettiriyor olmasıdır. Daimi ve yapısal olan, yabancılarla savaş durumunda olunması; bunun zaman zaman, daha düzenli veya düzensiz aralıklarla, toplumlara göre değişen bir sıklıkta, fiili bir savaşa, yüz yüze çarpışmaya evrilmesi-

dir: Yani, yabancı Düşmandır. Düşman da Müttefik figürünü doğurur. Savaş durumu daimidir, fakat Yabaniler, vakitlerini o kadar da savaşıarak geçirmezler.

Dış politika olarak savaş, ilkel toplumun iç politikasına; geleneksel normlar sistemine; her zaman uyulması gereken ve üstünde hiçbir değişiklik yapılamayan ataların Yasasına sürekli gönderme yapılmasında ifadesini bulan uzlaşmaz denebilecek muhafazakârlığına eklemlenir. Peki ilkel toplum bu muhafazakârlıkla neyi muhafaza etmeyi amaçlamaktadır? Bizzat kendi varlığını; o, kendi varlığını kendi içinde sürdürmek ister. Ama nedir bu varlık? Bölünmemiş bir varlıktır o; toplumsal gövde/beden homojen, topluluk ise bir Biz'dir. Yani ilkel muhafazakârlık toplumda yeniliği engellemeye çalışır; Yasaya uymanın bölünmemişliğin devamını güvenceye almasını ister, toplumda bölünmüşlüğü tezahür etmesini engellemeye çalışır. Ekonomik düzlemde (zenginlik biriktirmenin imkânsızlığı) olduğu kadar güç ilişkileri düzleminde de (şefin yönetici konumunda olmaması) ilkel toplumun iç politikası şudur: Bölünmemiş Biz, tekil bütünlük olmaya devam etmek.

Ama öte yandan, görüyoruz ki, bölünmemiş varlıklarını koruma iradesi tüm Biz'leri, tüm toplulukları eşit olarak harekete geçir: Her birinin Benlik/Kendilik [*Soi*] konumu, başkalarına karşıtlığa, onlara düşmanlığa delalet eder; savaş hali, ilkel topluluklar birbirleriyle ilişkileri içinde özerkliklerini ortaya koyana dek devam eder. Bu konuda âcizlik gösteren bir grup, ötekiler tarafından yok edilir. Yapısal düşmanlık ilişkisini ortaya koyma (caydırma) ve ötekilerin girişimlerine etkin bir biçimde karşı koyma (saldı-

rıyı püskürtme) yetisi, özetle, her bir topluluğun savaşçılık kapasitesi, onun özerkliğinin koşuludur. Başka bir şekilde söylersek: Daimi savaş durumu ve fiili savaş, döngüsel olarak, ilkel toplumun toplumsal değişimi engellemek için kullandığı asli yöntemlerdir. İlkel toplumun devamlılığı savaş halinin devamlılığından; iç politikanın uygulanması (bölünmemiş ve özerk Biz'i tek parça olarak korumak) ise dış politikanın uygulanmasından (savaşabilmek için ittifaklar kurmak) geçmektedir: Savaş, ilkel toplumsal varlığın bizzat merkezinde yer alır, toplumsal yaşamı asıl harekete geçiren odur. Topluluğun kendisini bir Biz olarak düşünebilmesi için, aynı anda hem bölünmemiş (birlik/tekillik) hem de bağımsız (bütünlük) olması gerekir: İçsel bölünmemişlik ve dışsal karşıtlık birbiriyle kaynaşmıştır; birbirlerinin koşuludurlar. Savaş durursa eğer, ilkel toplumun kalbi de atmaz olur. Savaş onun temeli, varlığının yaşam kaynağı, onun gayesidir: İlkel toplum *savaş için toplumdur*, özü itibarıyla savaşçıdır¹⁰ ...

Öyleyse, ilkel toplumun ilk göze çarpan özelliği olan yerel grupların dağılımı, savaşın nedeni değil, onun sonucu, özgül amacıdır. İlkel savaşın işlevi nedir peki? Dağılımı, parçalı yapıyı ve grupların atomizasyonunu güvenceye almaktır. İlkel savaş, *bir merkezkaç mantığının*, bir ayırma mantığının kendini zaman zaman silahlı çatışmada ifade

¹⁰ Burada, ilkel insandan savaşçı olarak bahseden Batılıların söylemini değil, belki daha beklenmedik olan, ama aynı mantıktan ileri gelen, İnkalar'ın söylemini hatırlatalım. İnkalar, İmparatorluğun büyümesinden rahatsızlık duyan kabilelerin, sürekli savaş halinde olan yabancılar olduklarını söylüyorlardı; bu da, onları fethederek Pax Incaica'ya dahil etme yönündeki tüm çabalarını meşru kılıyordu.

etmesidir.¹¹ Savaş her topluluğun politik olarak bağımsız kalmasına hizmet eder. Savaşıkları sürece özerktirler: İşte bu yüzden savaş duramaz ve durmamalıdır; daimidir. Savaş, eşit, özgür ve bağımsız sosyopolitik birimlere ayrılmış ilkel toplumun ayrıcalıklı varoluş biçimidir: Eğer düşman yoksa, onu icat etmek gerekecektir.

Öyleyse, ilkel toplumun mantığı, bir merkezkaç ve çokluk mantığıdır. Yabaniler çoklu olanın çoğalmasını isterler. Öyleyse merkezkaç kuvvetinin gelişiminin en önemli etkisi nedir? Aşılabilir bir bariyerle, karşıt güce –merkezcil kuvvet, birleşme mantığı, Tek’in mantığı– dair en önemli sosyolojik engelle karşılaşır. Çokluğun toplumu olması nedeniyle, Tek’in toplumu olamaz: Dağılım ne kadar fazlaysa, birleşme de o kadar azdır. Artık, ilkel toplumun hem iç hem de dış politikasını aynı kati mantığın belirlediğini görüyoruz. Topluluk bir taraftan, bölünmemiş varlığında diretmek ister ve bu yüzden, birleştirici bir mercinin toplumsal gövdeden/bedenden [*corps*] ayrılmasını –yönetici şef figürü– ve topluma efendi ve uyrukları olarak sosyal/toplumsal bölünmeyi getirmesini engeller. Öte yandan topluluk, özerk varlığını devam ettirmek; yani *kendi Yasasının işaret ettiği şekilde* kalmak ister: Böyle olunca, onu dışsal bir yasaya boyun eğmeye götürecek her mantığı reddeder, birleştirici Yasanın dışsallığına karşı çıkar. Peki, tüm farklılıkları, onları silmek adına çepeçevre saran; çokluğun mantığını, zıttı

11 Bu mantık sadece topluluklararası ilişkileri değil, aynı zamanda bir topluluğun iç işleyişini de ilgilendiriyor. Güney Amerika’da bir grubun nüfusu toplumun belirlediği optimum eşiği geçtiğinde, insanların bir kısmı uzakta başka bir köy kurmak için ayrılırlar.

olan birleşme mantığıyla ikame etme amacıyla yürürlükten kaldırmak için var olan yasal güç hangisidir? İlkel toplumun özü gereği reddettiği şu Tek'in öteki adı nedir? Devlet.

Devam edelim. Devlet nedir? Siyasi iktidarın müstakil organı olarak, toplumdaki bölünmenin saf göstergesidir: Toplum artık, iktidarı uygulayanlar ve ona boyun eğenler olarak ikiye ayrılmıştır. Toplum artık bölünmemiş Biz, tekil bütünlük değil, parçalı bir gövde, heterojen bir toplumsal varlıktır. Toplumsal bölünme ve Devlet'in ortaya çıkışı, ilkel toplumun ölümüdür. Topluluğun farkını ortaya koyabilmesi için, bölünmemiş olması, ötekileri dışarıda bırakan bir bütünlük olma iradesinin toplumsal bölünmenin reddine dayanması gerekir: Kendisini, Ötekileri dışarıda bırakan Biz olarak düşünmek için, Biz'in homojen bir toplumsal gövde olması gerekir. Dıştaki parçalı yapı ve içteki bölünmemişlik tek bir gerçekliğin iki yüzü; aynı sosyolojik işleyiş ve toplumsal mantığın iki veçhesidir. Topluluğun düşmanlar dünyasının karşısına en etkin haliyle çıkabilmesi için, birleşmiş, homojen, bölünmemiş olması gerekir. Diğer taraftan, bölünmemiş olarak var olmak için, Düşman figürü üzerinden kendi birleşik imgesini okumaya ihtiyacı vardır. Sosyopolitik özerklik ve toplumsal bölünmemişlik birbirlerinin koşullarıdır ve ufulanmanın merkezkaç mantığı, Tek'in birleştirici mantığının reddidir. Bu somut olarak, ilkel toplumların asla büyük sosyo-demografik ölçütlere ulaşamayacağı, çünkü ilkel toplumun temel eğiliminin, temerküz değil dağılma, bir araya gelme değil atomizasyon olduğu anlamına gelir.

İlkel bir toplumda merkezci gücün hareketi, geniş çaplı sosyal birimlerin kuruluşunda görülen bir toplanma hareketi gözlenirse eğer; bu toplum ilkel merkezkaç mantığını, bütünlük ve birlik özelliklerini kaybediyor, ilkel olmaktan çıkıyor demektir.¹²

Birleşmenin ve ayrıksı Tek'in reddi, Devlete karşı toplum demektir. Her ilkel topluluk kendi Yasasının işaret ettiği şekilde (özerklik, siyasi bağımsızlık), toplumsal değişikliği dışlayarak (toplumun mevcut olduğu hâlde, bölünmemiş varlık olarak) yaşamak ister. Devletin reddi, egzo-nominin, dışsal Yasanın reddidir; boyun eğmenin apaçık reddi, primitif/ilkel toplumun bizzat yapısına kazınmıştır. Yabancılaşmayı reddedebilmek için önce onu yaşamak gerektiğine ancak aptallar inanır: Yabancılaşmanın (ekonomik veya politik) reddi bu toplumun varlığının bir parçası; muhafazakârlığının ve bölünmemiş Biz olarak kalmak için *kasıtlı* iradesinin ifadesidir. Gerçekten kasıtlıdır; toplumsal makinenin işleyişinin bir sonucu değildir yalnızca: Yabaniler, toplumsal hayatlarındaki herhangi bir değişimin (her toplumsal yenilenmenin) onlar için özgürlük kaybından başka bir anlama gelemeyeceğini gayet iyi bilirler.

İlkel toplum nedir? Hepsi aynı merkezkaç mantığına uyan bölünmemiş topluluklar çokluğudur. Hangi kurum bu mantığın devamını ifade eder ve garanti altına alır? Bu,

¹² Tupi-Guaraniler bu duruma iyi bir örnek teşkil ederler. Bu toplum, Yeni Dünya keşfedildiği sırada, merkezci güçler ve birleşme mantığıyla işleme-ye başlıyordu.

topluluklar arası ilişkilerin hakikati ve merkezci birleşme kuvvetine karşı merkezkaç dağılım kuvvetini harekete geçiren asli sosyolojik araç olan savaştır. Savaş makinesi, toplumsal makinenin motorudur; ilkel toplumsal varlık tamamen savaş üzerine kuruludur; ilkel toplum savaş olmadan varlığını sürdüremez. Ne kadar savaşılsa, o kadar az birleşme olur; ve Devlet'in en büyük düşmanı savaştır. İlkel toplum, savaş-için-toplum olduğu ölçüde Devlet'e karşı toplumdur.

İşte yine Hobbes'un düşüncesine geri döndük. İngiliz düşünür, savaş ve Devlet arasındaki derin bağı ve yakın komşuluk ilişkisini, ondan sonraki söylemlerde kaybolan bir berraklıkla ortaya koymayı bilmiştir. Savaş ve Devlet'in birbiriyle çelişen kavramlar olduklarını; birlikte var olamadıklarını; ikisinin de birbirlerinin olumsuzlamasını ima ettiğini görmeyi bilmiştir: Savaş Devlet'in, Devlet de savaşın önünü alır. O dönemde yaşamış bu insanın, çok büyük, hatta neredeyse ölümcül hatası, herkesin herkesle savaşının sürüp gittiği toplumun aslında bir toplum olmadığına, Yabanilerin dünyasının da toplumsal bir dünya olmadığına; bununla birlikte, toplumun tesisinin savaşın bitmesinden, savaş karşısı makinelerin en iyisi olan Devlet'in ortaya çıkmasından geçtiğine inanmak olmuştur. İlkel dünyayı doğal olmayan bir dünya olarak düşünememesine karşın Hobbes, savaşın Devletsiz düşünölemeyeceğini, bu ikisini bir karşılıklı dışarıda bırakma ilişkisi içinde düşünmek gerektiğini ilk fark eden olmuştur. Ona göre, insanlar arasındaki toplumsal bağ

şu “herkesi hizaya getiren ortak iktidar” sayesinde kurulur: Yani, *Devlet savaşa karşıdır*. Peki bunun karşısında ilkel toplum, daimi savaşın sosyolojik alanı olarak bize ne söylüyor? İlkel toplum, Hobbes’un söylemini ters çevirerek tekrar ediyor; dağılım makinesinin birleşme makinesine karşı çalıştığını ilan ediyor; bize *savaşın Devlet’e karşı olduğunu* söylüyor.¹³

13 Bu şiddet arkeolojisi girişiminin sonunda çeşitli etnolojik sorular karşımıza çıkıyor, özellikle de şu: Savaş makinesini özgürce çalışmaya bırakan ilkel toplumların kaderi nedir? Savaş dinamiği, savaşçı grupların topluluk nezdinde özerkliğine izin verdiği için toplumsal bölünme riskini beraberinde getirmiyor mu? Böyle olduğunda ilkel toplumlar buna nasıl tepki veriyorlar? Bu sorular önemli, çünkü arkalarında şu aşkın soru yükseliyor: bölünmemiş bir toplumda toplumsal bölünme hangi koşullarda ortaya çıkabilir? Bu ve başka soruları, bu metnin başlattığı bir çalışma dizisiyle yanıtlamayı deneyeceğiz.

“İlkel dünyayı doğal olmayan bir dünya olarak düşünmemesine karşın Hobbes, savaşın Devletsiz düşünölemeyeceğini, bu ikisini bir karşılıklı dışarıda bırakma ilişkisi içinde düşünmek gerektiğini ilk fark eden olmuştur. Ona göre, insanlar arasındaki toplumsal bağ şu “herkesi hizaya getiren ortak iktidar” sayesinde kurulur: Yani, *Devlet savaşa karşıdır*. Peki bunun karşısında ilkel toplum, daimi savaşın sosyolojik alanı olarak bize ne söylüyor? İlkel toplum, Hobbes’un söylemini ters çevirerek tekrar ediyor; dağılım makinesinin birleşme makinesine karşı çalıştığını ilan ediyor; bize *savaşın Devlet’e karşı olduğunu söylüyor*.”

Pierre Clastres

Primitif ya da ilkel, vahşi, yabani, barbar... Bir zamanlar devletsiz toplulukları ya da farklı olanı mahkûm etmek için icat edilmiş bu sahte-kavramlar maalesef bilimsel olduğunu iddia edenler de dahil egemen düşüncelerde hâlâ koruyor varlığını ve geçerliliğini. Üstelik tüm sahtelikleri ve günahları ortaya çıkmış olmasına rağmen!

Clastres, devletle toplum, kültür ve medeniyet kavramları arasında kurulan sahte ilişkileri radikal bir biçimde sorgulayan ve sarsan bu kitabında, *savaş* ve *şiddet* fenomeni karşısında çaresiz kalan klasik antropoloji ekollerinin asla gerçekleştiremediği şeyi, *savaş*, *şiddet* ve *mübadele* fenomenlerinin devlet ve hiyerarşiyle ilişkisini son derece kesin bir biçimde serimliyor. Ve klasik düşünce ekollerinin “ilkelliğini” ifşa ediyor! İyi okumalar...

Ahmet Öz

instagram.com/norakitap

facebook.com/nora.kitap

twitter.com/nora_kitap

